

INTRODUCTION TO THE EDITION OF THE PROLOGUE TO THE COMMENTARY ON THE SENTENCES BY AUGUSTINUS TRIUMPHUS OF ANCONA

The edition of the Prologue to the *Commentary on the Sentences* by Augustinus Triumphus of Ancona is based on the only extant manuscript of the *Commentary*, i.e. Bibliothèque Municipale Troyes, 296 described by Bouhot and Genest.¹ According to the *explicit* and the colophon reproduced by Bouhot and Genest, the codex was written down in Paris to order of John of Gendrey, a monk of Clairvaux Abbey. As the same notes inform, the codex was finished the 1st of June, 1303. The manuscript contains merely Augustine of Ancona's *Commentary* on Book I of Peter Lombard's *Sentences*.

Several questions from Augustine of Ancona's *Commentary* have been edited by Schmaus and Randi.² The doctrinal contents of the Prologue have been analyzed recently by the editor,³ and that is why this edition is devoid of a historical study of the text.

The orthography used in the edition follows classical form, and the punctuation is modeled on contemporary German. Angle brackets <...> are used for *addenda*, other abbreviations follow conventional

¹ J.-P. BOUHOT, J.-F. GENEST, *La Bibliothèque de l'Abbaye de Clairvaux du XIIe au XVIIIe siècles. t. II: Les manuscrits conservés. Première partie. Manuscrits bibliques, patristiques et théologiques*, Paris – Turnhout 1997, 640-641.

² M. SCHMAUS, *Die Gotteslehre des Augustinus Triumphus nach seinem Sentenzenkommentar*, in: *Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Festschrift Martin Grabmann* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Supplementband 3.2), Münster 1935, 896-953. E. Randi, *Talpe ed extraterrestri: Un inedito di Agostino Trionfo di Ancona sulla pluralità dei mondi*, in: *Rivista di storia della filosofia* 44/2 (1989) 311-326.

³ M. OLSZEWSKI, *Augustine of Ancona on the subject of theology*, in: *Acta Medievalea* 20 (2005) 371-398. IDEM, *Der Prolog zum Sentenzenkommentar des Augustinus Triumphus*, in: *Augustinianina* 59/3-4 (2009) 301-322 and two papers: *Contemplation as via media between Praxis and Theory. A Study of the Prologue to the Commentary on the Sentences by Augustine of Ancona* (XII International Congress of Medieval Philosophy "Universality of reason. Plurality of Philosophies in the Middle Ages", Palermo 11 – 22 September, 2007) and *The role of St Augustine's auctoritates in metatheology of two Augustinian authors: Giles of Rome and Augustine of Ancona* (Congrès de la Société internationale pour l'Étude de la Théologie médiévale "Réceptions des Pères et de leurs écrits au Moyen Âge. Le devenir de la tradition ecclésiale", Paris 11 – 14 June, 2008), both forthcoming in the conference volumes.

rules (*add.* – *addidit*, *corr.* – *correxī*, *iter.* – *iteravit*, *om.* – *omittendum*, *suppl.* – *supplevi*, *ms* – *manuscriptus*).

Mikołaj Olszewski

Polish Academy of Sciences

Institute of Philosophy and Sociology

Department of the History of Medieval Philosophy

Warsaw (Poland)

Augustinus Triumphus de Ancona

In primum Sententiarum.

Prologus

14ral Quia finis imponit necessitatem agenti, agens vero formae et
5 forma materiae, cum Magister in Prologo¹ hanc doctrinam commendet
ex finis eius contemplatione, ex eius agentis libera communicatione,
ex suae formae ordinata traditione et ex eius materiae vel subiecti
distinctione, ideo antequam ad expositionem litterae accedamus, prop-
ter evidentiam eorum, quae in Prologo dicuntur, et propter universa-
10 lem notitiam istius doctrinae de qualibet istarum causarum aliqua
dubitabimus. Et primo de causa eius finali, quae <est> causa causa-
rum; secundo de agente, tertio de forma et quarto de eius materia vel
subiecto.

<Pars I

15 De causa finali theologiae>

De fine autem ipsius doctrinae contingit tripliciter dubitare. Nam ex
fine scientia sortitur nominationem, quia cuius finis est veritas, nomi-
natur speculativa; cuius vero finis est opus, dicitur practica, ut dicitur
II *Metaphysicae*²; sortitur dignitatem, quia scientia, cuius finis est
20 opus vel actio, <indignior est quam, quae est gratia sciendi>; sortitur
ulterius necessitatem, quia necessaria dicitur scientia, secundum quod
per eam consequimur finem. Tria ergo possunt quaeri de fine huius
scientiae: primo, <utrum theologia sit scientia speculativa, an practica,
secundo>, utrum debeat dici nobilior et dignior metaphysica et aliis
25 scientiis humanis, tertio, utrum sit ita necessaria, quod sine ipsa non
possumus consequi finem.

20 <indignior ... sciendi>] *suppl. cf. infra, qu. 2, arg. 3, l. 300-301.*

¹ Cf. Petrus Lombardus, *Sententiae*, prol.: cura PP. Collegii S. Bonaventurae Ad Claras Aquas (Spicilegium Bonaventurianum 4), Grottaferrata 1971, 3, 2 – 4, 30.

² Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, II, 1, 993b 21: AL XXV, 3.2, 44, 24.

<Quaestio 1>

Ad primum ergo arguitur.

ET VIDETUR, quod sit principaliter practica et principaliter speculativa,
 30 quia non minus sufficienter provisum est homini ad consequendum
 finem supernaturalem quam ad consequendum finem naturalem. Sed
 propter consecutionem finis naturalis homo perficitur duplici scientia,
 scilicet practica et speculativa, et utraque principaliter; quia si non
 principaliter scientia practica sicut speculativa, tunc scientia practica
 35 tradita a philosopho esset scientia per accidens, quod est falsum. Ergo
 multo fortius propter consecutionem finis supernaturalis homo debet
 perfici utraque scientia principaliter. Sed scientia ad consequendum
 praedictum finem est theologia. Ergo ipsa est principaliter speculativa
 et practica.

40 <2.> Praeterea. Videtur, quod sit principaliter speculativa, quia debet
 denominari a fine. Sed finis et beatitudo nostra erit in visione et spe-
 culatione divina iuxta illud *Iohannis*, XVII: "haec est vita aeterna, ut
 cognoscant te, solum Deum verum et quem misisti Iesum Christum"³.
 Ergo debet principaliter <denominari> speculativa.

45 <3.> Praeterea. Videtur, quod principaliter debeat dici affectiva, quia
 scientia denominari debet a fine propinquo, non remoto. Sed finis via-
 toris in hac vita est dilectio iuxta illud Apostoli: "Finis praecepti est
 caritas, nam [4rbl in hoc universa lex pendet et prophetae"⁴. Dato ergo,
 quod nostra beatitudo consisteret in visione et speculatione divina,
 50 tamen quia iste est finis remotus, videtur, quod ista scientia principa-
 liter sit affectiva propter dilectionem ipsam, quae est finis propinquus.

RESPONDEO. Dicendum, quod de ista quaestione sunt diversi modi
 dicendi. Primo ergo ad declarationem eius illos modos narrabimus et
 ostendemus, qualiter nullus eorum perfecte quietet intellectum.

55 Secundo ponemus modum illum, qui magis videtur esse consonus dic-
 tis sanctorum, ostendendo, qualiter haec doctrina nec pure speculativa,
 nec pure affectiva, nec simpliciter speculativa et practica debet appel-
 lari, sed debet nominari contemplativa.

³ Ioh. 17, 3.

⁴ I Tim. 1, 5.

<I>

60 Propter primum est sciendum, quod aliqui⁵ dicunt hanc scientiam principaliter esse practicam et principaliter speculativam. Nam, ut dicunt, finis et beatitudo hominis erit in speculatione et visione divinae essentiae. Et ista erit speculatio et cognitio perfecta, quia tunc "videbimus Deum, sicuti est"⁶. Est autem in nobis cognitio naturaliter inserta
 65 ipsius Dei, quae est valde imperfecta, quia omnibus est communis. Nunc autem ita est, quod ordine convenienti numquam ab imperfecto transitur ad perfectum nisi per aliquod medium. A cognitione ergo naturali, quae est imperfecta et communis, oportet pervenire ad speculationem et cognitionem divinam, quae erit perfecta et erit finis et
 70 beatitudo nostra, mediante cognitione sacrae theologiae, quae est perfectior cognitione naturali et imperfectior speculatione illa, quae erit nostra beatitudo. Ergo istam doctrinam principaliter speculativam oportet esse, ut per speculationem eius perveniamus ad illam speculationem. Non sufficit ad consequendam illam speculationem, in qua
 75 erimus beati, nisi quis mereatur ipsam per bonas operationes virtutum et per ipsam caritatem, quae est radix merendi iuxta illud Apostoli *I ad Corinthios*, XIII: "Si habuero omnem scientiam et omnem fidem ita, ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest"⁷, scilicet ad vitam aeternam promerendam. Ideo, ut dicunt, etiam oportet hanc scientiam principaliter esse practicam et principa-
 80 liter de virtutibus et operationibus meritoriis considerare.

Ista est igitur positio istorum, quamvis intricate et diffuse in eorum scriptis ponatur, quod ista scientia debeat dici principaliter speculativa et principaliter practica propter quandam connexionem et habitudinem, quam habent speculatio et operatio ad ipsum finem extrinsecum, non intrinsecum. Unde propter talem connexionem et ordinem haec doctrina, ut dicunt, non debet dici scientia plures, sed una. Subiungunt

60 *In margine alia manu:* In veritate fatue loquitur iste, nec videt bene istum doctorem Godefredum, quem fatue reprobatur, quamvis enim non dicam, quin hic sit reprobandus. 79 scilicet] *corr. ex super.*

⁵ Cf. *Quodlibet XIII et XIV de Godefrido de Fontaines*, XIII, 1, corp.: ed. J. HOFFMANS (Les Philosophes Belges 5/3-4), Louvain 1935, 169-177.

⁶ I Ioh. 3, 2.

⁷ I Cor. 13, 2.

etiam, quod quamvis principaliter consideret de speculabilibus et agibilibus, tamen unus istorum finium tribuendus est huic scientiae magis principaliter, quia magis debet dici speculativa quam practica, tum
 90 14val quia speculatio secundum se est dignior quam praxis, tum quia magis convenit ista speculatio cum illa, ad quam ordinatur tamquam ad finem extrinsecum.

Sed ista opinio prima facie videtur implicare opposita. Nam in
 95 hoc, quod est esse principaliter vel esse perfectum, non est dare magis et minus, quia quod per superabundantiam dicitur, uni soli convenit, ut dicitur VI *Topicorum*⁸. Dicere ergo hanc doctrinam principaliter esse speculativam et practicam et principaliter considerare de speculabilibus et agibilibus et tamen magis dici speculativam quam practi-
 100 cam est dicere oppositum in adiecto, quia est dicere, quod sit principalis et non principalis. Nam non potest competere scientiae, quod sit magis speculativa quam practica, nisi ratione principalitatis finis, ut quia speculatio, quae est finis scientiae speculativae, principalius convenit sibi quam actio vel operatio, quae est finis scientiae practi-
 105 cae. Dicere ergo istam scientiam principaliter <practicam> et tamen magis denominari a speculatione quam ab actione est implicare contradictionem.

Amplius scientia non debet denominari a fine remoto, <sed> a fine propinquo. Nam si a fine remoto scientia reciperet denominationem, cum omnes morales sunt intentae, ut sedatis passionibus per
 110 debitos actus virtutum possit homo libere speculari et possit vivere magis secundum intellectum quam secundum sensum, sicut homo est magis intellectus quam sensus, ut dicitur IX *Ethicorum*⁹, tunc omnes scientiae humanae dicerentur speculativae. Propter connexionem ergo,
 115 quam habent speculatio et operatio ad ultimum finem, non debet sacra Scriptura dici practica et speculativa principaliter, quia a tali fine remoto scientia ista non debet denominari, sed vel debet denominari speculativa a speculatione, quae in ipsa intenditur, vel <practica> ab

117 denominari] corr. ex nominari.

⁸ Cf. Aristoteles, *Topica*, V, 5, 134b 25–26: AL V, 1–3, 102, 3–4.

⁹ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, X, 7, 1077a sqq.: AL XXVI, 1–3/4, 576, 10 sqq.

actione, ad quam ordinatur, ad quodcumque istorum principaliter
intenditur in ipsa, ab eo denominationem habere.

Unde aliqui¹⁰, videntes utrumque istorum non posse esse principaliter finem istius scientiae, dixerunt ipsam esse principaliter speculativam, quia principaliter agit de rebus divinis quam de actibus humanis, de quibus non agit, nisi inquantum per eos ordinamur ad perfectam Dei cognitionem, in qua nostra beatitudo consistet. Ad hoc enim, ut dicunt, intenditur operatio bona, ut sedatis passionibus mundo corde possimus Deum speculari, unde *Matthaei* dicitur "beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt"¹¹ et Augustinus dicit, quod "tota operatio nostra in hac vita est, ut sanetur oculus mentis"¹².

Sed ista positio non videtur esse bona, quia si speculatio, unde speculatio est, esset finis principalis istius scientiae, cum talem speculationem habere possint mali homines sicut boni, immo interdum ratione alicuius aptitudinis mali homines magis cognoscunt Deum speculative quam boni, sequeretur igitur, quod mali potius quam boni consequerentur finem istius scientiae, cum talis speculatio, quae ponitur *l4vbl* finis, magis quandoque habeatur a malis quam a bonis, quod est falsum. Si ergo speculatio est finis, hoc est, prout informata est a caritate et operibus virtutis et prout per talem speculationem tenditur in Deum tamquam in finem et proponitur tamquam finis. Hinc est ergo, quod beatus Iacobus dicit, quod "fides vel cognitio sine operibus mortua est"¹³, et Apostolus *I ad Corinthios*, XIII, ait: "Si habuero omnem fidem et noverim mysteria omnia, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest"¹⁴, scilicet ad salutem. Nam sicut ad virtutes naturales acquirendas scire quidem modicum confert, operari vero multum, ut Philosophus dicit *II Ethicorum*¹⁵, sic ad salutem aeternam habendam speculari quidem modicum confert, diligere vero et

143 scilicet] *corr. ex super.*

¹⁰ Cf. Henricus de Gandavo, *Summa quaestionum ordinariarum*, art. 8, qu. 3: Parisiis 1520, fol. 65R–66Z.

¹¹ Matth. 5, 8.

¹² Augustinus Hipponensis, *Sermo* 88, 5: PL 38, 542.

¹³ Iac. 2, 26.

¹⁴ I Cor. 13, 2–3.

¹⁵ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, II, 3, 1105b 2–3: AL XXVI, 1-3/4, 400, 28–29.

operari multum, maxime cum speculatio, quam de Deo habemus in hac vita, sit valde imperfecta, quia aenigmatica et obscura. Et si speculari aliquid valet, hoc est propter ipsam dilectionem, quia “finis praecepti est caritas”¹⁶, ut dictum est¹⁷.

Unde aliqui moderni doctores¹⁸ videntes, quod in tota sacra Scriptura principaliter et tamquam finis principalis intenditur operatio boni et dilectio caritatis, non confitentur istam scientiam esse speculativam. Verum quia talis operatio boni et talis dilectio caritatis non est ex operibus nostris, sed ex institutione divinae gratiae, quia “non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit”¹⁹, secundum Apostolum *Ad Titum*, ideo non confitentur ipsam esse practicam, sed dicunt eam esse affectivam vel dilectivam. Nam illa scientia debet practica appellari, ut dicunt, in qua intenditur bonum ex nostris operibus acquisitum, ut sicut ex frequenti domificare efficitur homo domificator, sic ex frequenti virtute operari efficitur homo virtuosus. Scientia igitur, in qua intenditur speculatio veri, dicitur speculativa, sed illa, in qua intenditur operatio boni, quod ex nostris operibus acquiritur, dicitur practica. Et quia philosophi non posuerunt aliud bonum nisi, quod poteramus ex nostris operibus adipisci, ideo secundum ipsorum doctrinam verum est omnem scientiam humanitus inventam collocari sub negotio practico vel speculativo. Sed quia in divina Scriptura non intenditur tamquam principalis finis speculatio, ideo non debet dici speculativa. Quia vero in ipsa non intenditur tale bonum, quod sit ex nostris operibus acquisitum, sed supernaturaliter nobis infusum, ideo non debet dici practica. Et quia tale bonum est ipsa caritas et dilectio, ideo dicunt, quod debet dici affectiva vel dilectiva.

Sed nec istud dictum videtur intellectum quietare, quia non magis est abstracta ista scientia, quam sit lumen fidei, cui innititur tamquam principio, et quam sit ipsa caritas, a qua, ut dicunt, denominatur tamquam a fine. Sed fides et caritas non trahuntur extra praedicamentum virtutum naturalium ex hoc, quod sunt habitus nobis supernaturaliter

¹⁶ I Tim. 1, 5.

¹⁷ Supra, eadem qu., arg. 3, l. 47-48.

¹⁸ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 4, qu. un., corp.: Venetiis 1521, fol. 7P-8B.

¹⁹ Tit. 3, 5.

infusi. Sunt enim fides et caritas in genere qualitatis, sicut aliae vir-
 180 tutes naturales. Ergo similiter ista doctrina, quantumcumque habeat
 pro principio ipsam fidem et pro fine habeat caritatem, non tra-
 hetur extra genus scientiae practicae vel speculativae, sed collocabitur
 sub negotio practico vel speculativo, sub quibus collocantur omnes
 scientiae humanitus acquisitae; sicut fides et caritas, quantumcumque
 185 sint virtutes supernaturales, in eodem praedicamento reponuntur, in
 quo sunt virtutes naturaliter acquisitae.

<II>

Viso ergo nullum istorum modorum perfecte intellectum quietare,
 volumus illum modum ponere, quem magis credimus esse verum et
 190 consonum dictis sanctorum, dicendo hanc scientiam nec esse princi-
 paliter speculativam et practicam, ut dicebat primus modus, nec prin-
 cipaliter speculativam et ex consequenti practicam, ut dicebat modus
 secundus, nec simpliciter affectivam, ut dicebat modus tertius, sed
 esse simpliciter contemplativam.

195 Primo tamen est intelligendum, quid nomine contemplationis
 intelligimus. Nam nomine contemplationis intelligimus non solum
 intellectus speculationem, qua aliquid cognoscitur pure speculative,
 sed etiam intelligimus affectus inflammationem, qua inflammatione
 illud, quod cognoscitur, vehementer diligitur. Quod autem per contem-
 200 plationem non pura notitia vel speculatio intellectus intelligatur, patet
 per verbum Gregorii super illo verbo *Ezechielis*, I: "quattuor facies
 uni et quattuor pennae uni"²⁰, ubi ait, quod "per faciem nisi notitia et
 quid <per> pennam nisi volatus exprimitur". Et subdit, quod "facies
 itaque ad notitiam pertinet, penna vero ad contemplationem"²¹. Si ergo
 205 contemplatio distinguitur a notitia vel a speculatione, oportet, quod
 nomine contemplationis importetur speculatio non quaecumque, sed
 talis, quae sit illuminativa et inflammativa.

Viso ergo, quid nomine contemplationis intelligimus, volumus
 ostendere, quod haec doctrina debet dici contemplativa, quod quantum
 210 ad praesens tribus rationibus ostendi potest: prima sumitur ex parte finis

²⁰ Ez. 1, 6.

²¹ Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem prophetam*, III, 1: CCL 142, 142, 3-7.

istius scientiae, secunda ex parte modi tendendi in praedictum finem, tertia ex parte istius scientiae, ut differt ab aliis scientiis humanis.

Prima ratio sic ostenditur. Nam finis istius scientiae est ipse Deus, sed Deus non potest speculari nec cognosci ut finis nisi per dilectionem et amorem. Quamvis enim aliqua cognitione pure speculativa ipse possit cognosci sine caritate, ut inquantum est principium et causa entium et actus purus vel motor primus, cognitione tamen, qua aliquis praefigit sibi eum tamquam finem, sine dilectione cognosci non potest, nec etiam potest diligī sine cognitione, quia secundum beatum Augustinum²² non diligitur nisi cognitum. Et quia sub ista ratione Deus est finis in ista scientia, inquantum quilibet per hanc doctrinam proponit sibi ipsum Deum tamquam suum finem, cum hoc non possit esse per cognitionem pure speculativam, sed per speculationem inflammativam et dilectivam, oportet, quod finis istius scientiae dicatur contemplatio Dei, cuius contemplatio dicit speculationem non qualemcumque, sed inflammativam et accensivam. Et per consequens ista scientia contemplativa debet nominari. Haec autem ratio tangitur per beatum Augustinum I *De Trinitate*, 8 capitulo²³, ubi vult, quod finis omnium actionum nostrarum est contemplatio Dei.

Secundo hoc patet ex parte modi perveniendi ad hunc finem. Nam modus contemplandi ipsum Deum in hac vita et illa, quae dicuntur de Deo in ista scientia, non potest esse pure speculativus, quia, cum illa sint improporcionabilia nostro intellectui, nisi "intellectus captivaretur in obsequium Christi"²⁴, nullo modo assentiret eis, sed pura speculatio non habet intellectum captivare. Oportet igitur esse speculationem talem, quae sit inflammativa et illuminativa. Et hoc nomine contemplationis intelligimus, ut dictum est.

Tertio hoc idem ostenditur ex parte istius scientiae, ut differt ab aliis scientiis humanis. Nam habitus scientiae humanae per se est speculativus solum et actus procedens ex tali habitu directe et per se

218 cognosci] *corr. ex esse* 234 pura] *corr. ex pure*.

²² Cf. Augustinus Hipponensis, *In Iohannis euangelium tractatus*, XCVI, 4: CCL 36, 571, 9–10.

²³ Cf. Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, I, 8, 17: CCL 50, 50, 80–81.

²⁴ II Cor. 10, 5.

solum debet dici speculatio. Si autem intellectus non sistit in tali actu, sed intendat actionem vel operationem transeuntem in exteriorem materiam, hoc est, prout intellectus convertitur ad voluntatem et prout extensione fit practicus. Nam sicut secundum doctrinam Philosophi intellectus directe intelligit universale, per extensionem autem et unionem ad sensum intelligit particulare, ut patet ex III *De anima*²⁵, ita directe intellectus fertur in speculationem. Si autem progrediatur in actionem, hoc est, prout unit se voluntati. Unde huius operatio ab utraque potentia progreditur formaliter, quia quod speculationis est ibi, formaliter est ab intellectu, quod vero est ibi actionis, formaliter est a voluntate. Et quia impossibile est duos actus formaliter distinctos et sub rationibus formalibus respicientes obiectum esse unum actum, ideo impossibile est eos habere rationem unius. Finis ergo scientiae humanae vel dicetur speculatio, vel operatio, nec potest esse unus finis utriusque scientiae humanae, videlicet practicae et speculativae, cum formaliter speculatio sit ab intellectu et dilectio vel actio formaliter sit a voluntate. Et duo actus formaliter distincti non possunt esse aequae principaliter intenti tamquam unus finis. Sed in hac divina scientia non est sic, quia habitus scientiae istius est a Deo inspiratus et infusus ipsi intellectui creato. Ideo cum sit formaliter in intellectu speculativo et illuminativo eius, formaliter procedit in intellectum. Verum quia, ut dictum est, talis habitus est a Deo infusus, qui est ignis consumens, ideo effective habet inflammare voluntatem. Et quia unus actus est, qui formaliter illuminat et effective inflamat, ideo non est inconveniens, quod contemplatio Dei, quae utrumque istorum complectitur non sub ratione distincta formali, sed unum formaliter et aliud effective, habeat rationem unius finis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod sufficienter homo ad finem supernaturalem ordinatur per habitum istius scientiae, inquantum per eum illuminatur in intellectu formaliter de ipsis divinis et inflammatur in affectu effective, ut illa, quae cognoscit, meritorie diligere valeat.

AD SECUNDUM dicendum, quod speculatio intenditur tamquam finis in ista scientia non quaecumque, sed talis, quae sit inflammativa, quae

²⁵ Cf. Aristoteles, *De anima*, III, 4, 429b 5 sqq.

nomine contemplationis intelligitur. Ideo ipsa debet dici finis eius, ut dictum est²⁶.

Similiter AD TERTIUM est dicendum, quod dilectio non quaecumque est finis istius scientiae, sed illa, quae est non solum inflammativa voluntatis effective, sed formaliter est illuminativa intellectus, ut ex dictis patet.

<Quaestio 2>

Secundo quaeritur, utrum ista doctrina sit dignior metaphysica et aliis scientiis humanis

ET VIDETUR, quod non, quia scientia, in qua est certitudo speculationis et adhaesionis simul, est dignior illa, in qua est certitudo adhaesionis tantum. Sed in metaphysica et in aliis scientiis humanis inventis est certitudo speculationis et adhaesionis simul. In hac autem doctrina solum est certitudo adhaesionis. Ergo videtur, quod ista sit indignior aliis.

<2.> Praeterea. Subiectum in metaphysica est totum ens. Subiectum autem in ista scientia est ipse Deus. Sed totum ens dignius est quam ipse Deus, ut probabitur, ergo etc. Minor probatur dupliciter. Primo sic, quia ens prima facie dividitur in ens creatum et increatum tamquam in partes suas. Sed duae partes sunt aliquid magis quam una tantum. Ergo totum ens est aliquid dignius et maius quam Deus solum. Secundo probatur ex dicto Philosophi in XII *Metaphysicae*²⁷, ubi dicit, quod post bonum primum est aliud bonum, scilicet bonum universi. Sicut ergo bonum universi ponit in numerum cum bono increato, ita ens creatum ponit in numerum cum ente increato. Et ita est aliquid maius utrisque simul quam ens increatum solum.

<3.> Praeterea. Scientia illa, quae solum est gratia sciendi, est nobilior illa, quae est gratia operandi. Sed in theologia maxime intenditur operatio et dilectio. Ergo videtur, quod sit indignior metaphysica, quae solum est gratia sciendi.

²⁶ Supra, eadem qu., corp., pars II, l. 208-229.

²⁷ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, XII, 10, 1075a 11-15: AL XXV, 3.2, 266, 463-465.

IN CONTRARIUM est, quia Philosophus I *Metaphysicae*²⁸ ostendit metaphysicam esse digniorem ceteris scientiis ex hoc, quod est de Deo. Sed haec doctrina principalius est de Deo quam metaphysica. Ergo dignior est ipsa.

RESPONDEO. Dicendum aliquos²⁹ huic quaestioni sic satisfacere. Dicunt enim hanc scientiam esse digniorem scientiis particularibus humanis, quia nulla scientia particularis directe considerat de Deo nec habet directe Deum pro subiecto sicut ista. Probant etiam ipsam digniorem esse metaphysica, quae est scientia communis, quia licet metaphysica habeat totum ens pro subiecto, non est tamen maius bonum Deus et totum universum, sive bonum creatum l5vbl et increatum, quam Deus tantum. Unde metaphysica, quae habeat ens creatum et increatum pro subiecto, non debet dici dignior ista scientia, quae habet pro subiecto ens increatum solum. Hoc autem probant tripliciter, secundum quod Deus in triplici genere causae comparatur ad ens creatum, scilicet formalis, efficientis et finalis, ut vult Commentator in XII *Metaphysicae*³⁰.

Prima ergo ratio sumitur ex parte causae formalis. Nam perfectio cuiuslibet formae accipitur ex esse, ideo videmus, quod cui deficit aliquod esse, deficit aliqua perfectio, ut quia igni deficit esse frigidum, quamvis habeat esse calidum, ideo sunt maius bonum ignis et aqua quam ignis tantum, eo quod aliqua perfectio reperitur in uno, quae non reperitur in alio. Cum igitur Deus sit ipsum esse, non potest sibi aliquod esse deficere et per consequens non potest sibi deficere aliqua perfectio. Unde Philosophus V *Metaphysicae*³¹ dicit, quod est dare aliquod ens perfectum universali perfectione, in quo reperiuntur perfectiones omnium generum, et ista est condicio primae causae, ut

²⁸ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 983a 4–5, 9–11: AL XXV, 3.2, 17, 144–146, 149–152; etiam J. HAMESSE, *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval étude historique et édition critique* (Philosophes Médiévaux 17), Louvain-Paris 1974, 117 (27).

²⁹ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 1, qu. 5, corp., fol. 5C–E.

³⁰ Cf. Averroes, *In Metaphysicam*, XII, com. 5: ed. Iunctina, t. VIII, fol. 293H; com. 6: fol. 295B.

³¹ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, V, 16, 1021b 31 – 1022a 1: AL XXV, 3.2, 115, 650–654.

Commentator ibi³² dicit. Non igitur sunt maius bonum Deus et totum ens creatum quam Deus solum.

335 Secunda ratio accipitur ex parte causae efficientis. Nam cum Deus sit prima causa efficiens, quidquid virtutis reperitur in causis creatis, "per amplius et perfectius"³³ reperitur in Deo. Sed quando-
cumque virtus, quae est in secunda causa, reperitur in prima, non sunt maius bonum prima causa et secunda quam prima tantum. Nam ideo
340 nauta et navis sunt maius bonum quam nauta solum, quia aliquid virtutis reperitur in navi, quae non reperitur in nauta. Et quia in nulla causa creata reperitur aliqua virtus, quae perfectiori modo non reperiatur in Deo, ideo non sunt maius bonum Deus et causae creatae quam Deus solum.

Tertia ratio accipitur ex parte causae finalis. Nam totum ens creatum comparatur ad Deum sicut ad finem. Talis autem comparatio
345 non est sicut entis ad ens vel sicut lineae ad lineam, sed sicut puncti ad lineam. Nam sicut punctus infinities sumptus numquam redderet lineam, sic ens creatum infinities acceptum numquam redderet nec numquam terminaret ens increatum, cum sit infinitum. Sicut ergo linea
et punctus non sunt aliquid maius quam linea solum, ita ens creatum
350 et increatum non sunt aliquid maius quam ens increatum tantum. Metaphysica igitur considerans totum ens creatum et increatum non erit dignior ista doctrina, quae habet pro subiecto ens increatum solum.

Sed istud, quamvis sit bene dictum, non tamen evacuat difficultatem quaesiti, quia non solum una scientia est dignior alia ex hoc,
355 quod considerat aliquod subiectum dignius et maius quam alia, sed <etiam> ex hoc quod considerat plura et ex hoc quod ad plura se eius consideratio <extendit>. Cum igitur ens creatum et increatum plura sint quam ens increatum solum, quamvis non sint maius sicut punctus et linea, licet non sint aliquid maius quam linea tantum, sunt
360 tamen punctus et linea plus quam linea solum, ut Philosophus dicit III

337 et] *corr. ex in* 348 ergo] *corr. ex ego* 351 considerans] *corr. ex considera-*
tus 353 istud] *corr. ex istis*.

³² Cf. Averroes, *In Metaphysicam*, V, com. 21: ed. Iunctina, t. VIII, fol. 131B.

³³ Hebr. 9, 11.

*Metaphysicae*³⁴, sic concedi potest ens creatum et increatum esse plus quam ens increatum solum. Et per consequens adhuc remanebit, quod metaphysica, quae habet totum ens creatum et increatum pro subiecto, sit dignior ista doctrina, quae habet pro subiecto ens increatum solum.

Incedentes ergo alia via dicamus unam scientiam esse digniorem alia aut ex parte rei consideratae, aut ex parte modi considerandi, aut ex parte finis, ad quem ordinatur. Nam ex parte rei consideratae metaphysica est dignior omnibus scientiis humanis, quia considerat optimum simpliciter in toto ente. Ex parte vero modi considerandi mathematica est dignior naturali philosophia, quia considerat modo abstractiori, quam faciat illa. Sed ex parte finis, ad quem ordinatur, scientiae architectonicae sunt digniores subservientibus, sicut militaris est dignior frenefactiva, quia ad nobiliorem finem ordinatur. Primus ergo modus dignitatis reperitur in scientia communi respectu specialis. Secundus reperitur in una scientia speciali speculativa respectu alterius. Tertius invenitur in scientiis moralibus, ut comparantur ad invicem.

Isto autem modo triplici possumus dicere hanc scientiam esse digniorem omnibus scientiis humanitus inventis. Nam ex parte rei consideratae excedit omnes scientias speciales speculativas, quia nulla talis scientia considerat ipsum Deum pro subiecto, sicut facit ista.

Ex parte vero modi considerandi excedit metaphysicam, quia non considerat de Deo secundum rationis modum, sicut metaphysica, sed secundum revelationis formam. Iste autem modus revelationis est dignior modo illo inventivo per rationem propter tria. Primo, propter eius communitatem, quia modus ille non convenit nisi hominibus ingeniosis et intellectu pollentibus, iste autem convenit omnibus, unde Augustinus I *De Trinitate*, capitulo 1, dicit, quod sancta Scriptura etiam parvulis congruens nullius generis verba vitavit³⁵. Secundo, propter eius veritatem, quia modus ille est multis erroribus immixtus, iste autem ab omni confusione erroris est separatus. Tertio, propter eius libertatem, quia facit possessorem maxime liberum.

371 quam] *corr. ex quod.*

³⁴ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, III, 4–5, 1001b – 1002a: AL XXV, 3.2, 63, 426 sqq.

³⁵ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, I, 1, 2: CCL 50, 28, 38–39.

Sed ex parte finis excedit omnes scientias morales et mechanicas, quia finis istius scientiae est beatitudo aeterna, ad quam sicut ad ultimum finem ordinantur omnes alii fines moralium scientiarum.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod certitudo illa adhaesionis, quae reperitur in hac doctrina, est dignior et maior certitudine speculationis, quae reperitur in scientiis humanis, quia innititur lumini divino, cui non potest subesse falsitas. Illa autem innititur lumini rationis, cui error et falsitas admisceri potest.

AD SECUNDUM dicendum, quod quamvis ens creatum et increatum sunt plus quam ens increatum solum, theologia tamen considerat utrumque illorum modo nobiliori, quam faciat metaphysica. Et quamvis solum ens creatum consideret pro subiecto, tamen ea, quae de ente creato naturali ratione investigari possunt, modo revelatorio et inspirativo considerat. Ideo semper quantum ad modum considerandi ista doctrina est dignior metaphysica.

AD TERTIUM dicendum, quod quamvis in ista doctrina intendatur operatio boni, potissime tamen in ipsa intenditur speculatio veri. Bonum etiam, quod in ipsa intenditur, est tale bonum, quod est finis omnium entium. Ideo ex hoc non arguitur, quod sit indignior aliis, sed magis arguitur oppositum.

<Quaestio 3>

Tertio quaeritur, utrum ista doctrina sit ita necessaria, quod sine ipsa non possimus consequi finem

ET VIDETUR quod non, quia nobilior est illa res, quae potest consequi finem ex suis principiis naturalibus, quam illa, quae non potest consequi suum finem sine adminiculo alterius. Sed homo est dignior inter omnes creaturas. Ergo videtur, quod suum finem possit consequi sine aliqua cognitione supernaturaliter infusa.

<2.> Praeterea. Magister dicit in principio istius libri ex auctoritate Augustini I *De doctrina christiana*: "sacrae Paginae tractatum versari

403 utrumque] *corr. ex utrisque* 409 intenditur] *etiam add. ms, om.*

circa res et signa”³⁶. Sed de omnibus rebus sufficienter tractant scientiae humanae reales. De signis vero sufficienter tractant scientiae humanae sermocinales. Ergo videtur, quod ista doctrina non sit necessaria, sed superflua.

IN CONTRARIUM est Hugo in *Commento super Angelicam*³⁷, ubi ait, quod philosophi erraverunt, quia non habuerunt lumen gloriae et fidei christianae. Ideo necesse fuit tradi scientiam ab omnis erroris contagio absolutam.

<2.> Praeterea. Finis supernaturalis non potest cognosci per cognitionem naturalem. Sed homo ordinatur ad finem supernaturalem. Ergo oportet per aliquam doctrinam supernaturalem praedictum finem esse praecognitum.

RESPONDEO. Dicendum, quod aliqui³⁸ dicunt necessariam esse artem tripliciter vel scientiam. Uno modo propter indigentiam corporalem supplendam. Et sic necessarium dividitur contra artes, quae sunt inventae sciendi gratia. Et de isto necessario loquitur Philosophus I *Metaphysicae*, ubi dicit, quod aliae artes inventae sunt propter necessarium, aliae autem propter sciendi modum; et secundum istum modum solae artes mechanicae dicuntur necessariae.

Alio modo dicitur ars necessaria propter alium finem extrinsecum, ad quem ordinatur. Et sic necessarium dividitur contra honorabile, secundum quem modum loquitur Philosophus I *Metaphysicae* de necessario, ubi ait, quod “necessariores sunt quidem omnes metaphysica, dignior vero nulla”³⁹. Nam cum ipsa metaphysica non ordinetur ad aliam scientiam, omnes autem aliae ordinentur ad ipsam tamquam ad finem, sola ipsa secundum istum modum dicitur non necessaria. Omnes autem aliae scientiae humanae etiam speculativae necessariae dici possunt.

³⁶ Cf. Petrus Lombardus, *Sententiae*, I, 1, 1: 55, 5–6; cf. Augustinus Hipponensis, *De doctrina christiana*, I, 2, 2: CCL 32, 7, 22.

³⁷ Cf. Hugo de Sancto Victore, *Expositio in Hierarchiam coelestem S. Dionysii*, I, cap. 1: PL 175, 925D–927A.

³⁸ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 1, qu. 7, corp.: fol. 6E–G.

³⁹ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 983a 10–11: AL XXV, 3.2, 17, 151–152.

Tertio modo dicitur scientia vel ars necessaria, 16^{val} quando illa, quae determinantur in illa scientia, non determinantur in alia secundum illum modum, <secundum quem determinantur in illa>. Et sic necessarium dividitur contra superfluum, quia ideo necessaria dicitur
 455 scientia quaelibet, quia non superfluit, inquantum aliqua possumus scire per illam, quae non cognoscimus per aliam scientiam saltem secundum eundem modum.

Cum ergo quaeritur, utrum ista doctrina dicatur necessaria, intendunt, quod non est necessaria primo modo, eo quod non est ars
 460 mechanica nec propter indigentiam corporalem supplendam est inventa. Nec dicitur necessaria secundo modo, quia omnes aliae scientiae humanae ordinantur ad istam. Ipsa vero ad nullam ordinatur. Sed dicitur necessaria tertio modo, quia non superfluit, eo quod aliqua cognoscimus per ipsam, quae per nullam scientiam humanitus inven-
 465 tam scire possumus.

Sed istud non videtur esse sufficienter dictum, quia tunc ista doctrina non esset magis necessaria quam philosophia naturalis, cum secundum aliquem modum aliqua possimus scire per philosophiam naturalem, secundum quem modum non cognoscimus per istam vel
 470 per aliquam aliam doctrinam. Quod tamen est falsum, quia finem possumus consequi etiam naturalem sine aliqua doctrina particulari humanitus acquisita, quod tamen finem supernaturalem consequi non possemus sine ista doctrina secundum ordinem a Deo institutum.

Dicamus ergo hanc doctrinam esse necessariam praeter philosophicas disciplinas propter quattuor. Primo propter divinorum facilem
 475 instructionem. Nam veritas divinorum, etiam eorum, quae ratione investigari possunt, per longum tempus acquiritur, cum ad ea intelligenda intellectus noster se habeat sicut oculus noctuae ad lucem solis, ut dicitur II *Metaphysicae*⁴⁰, et a paucis huiusmodi veritas percipitur,
 480 quia non nisi a bene complexionatis hominibus et ingenio atque intellectu pollentibus. Unde necessarium fuit talia divina revelatione spirari, ut faciliter illa quilibet capere posset. Unde Augustinus VI

462 ordinatur] corr. ex ordinantur.

⁴⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, II, 1 993b 9–11: AL XXV, 3.2, 43, 12–14; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 118 (35).

485 *Confessionum*, capitulo 5, loquens de sacra Scriptura ait, quod “non intellectu profundiore, servato verbis apertissimis et humilissimo loquendi genere se cunctis praebebat”⁴¹.

Secundo propter errorum extirpationem. Nam scientiae humanae tam de sensibilibus quam de intelligibilibus multis erroribus sunt admixtae, quia sunt inventae discurrendo, arguendo et syllogizando, in quibus actibus intellectus noster multipliciter errat. Ideo necessarium fuit nobis tradi aliquam scientiam, quae tam de humanis quam de divinis sinceram veritatem proponeret. Unde Hugo in *Commento super Angelica hierarchia* dicit, sicut supra allegabatur⁴², quod philosophi erraverunt, quia non habuerunt lumen gratiae et fidei christianae, ideo necesse fuit tradi scientiam ab omnis erroris contagio absolutam.

495 Tertio propter vitiorum correctionem et virtutum plantationem, quia licet per scientias humanas corripiantur vitia et instruantur homines ad virtutes, non tamen ita perfecte sicut per hanc doctrinam. Unde dictum est *Ieremiae*, I: “Ecce dedi verba mea in ore tuo. Ecce constitui te super gentes et regna, ut evellas et destruas”, scilicet vitia et prava
500 “et aedifices et plantes”⁴³, scilicet virtutes et gratias.

Quarto est necessaria propter finis consecutionem. Nam supposito hominem ordinatum esse ad finem supernaturalem mediante lumine fidei, impossibile est ipsum finem consequi sine cognitione istius doctrinae, sicut impossibile est sine fide placere Deo. Unde
505 Apostolus *Ad Hebraeos*, XI ait, quod “accedentem ad Deum”, supple: tamquam ad finem, “oportet credere, quia est et sperantibus se remunerator fit”⁴⁴. Unde licet condicio scientiae vel inventio per comparisonem ad scientes non sit necessaria per se ipsi scientiae, respectu tamen finis potest dici, quod per se competat scientiae, quia supposito
510 aliquem ordinari in finem mediante aliqua cognitione, necessarium est illam cognitionem traditam esse ad consequendum praedictum finem.

499 scilicet] *corr. ex super* 500 scilicet] *corr. ex super*.

⁴¹ Augustinus Hipponensis, *Confessiones*, VI, 5, 8: CCL 27, 78, 39–40: “in (!) intellectu profundiore, servaret verbis apertissimis et humillimo genere loquendi se cunctis praebens”.

⁴² Supra, eadem qu., arg. in contrarium 1, l. 428–429.

⁴³ Ier. 1, 9–10.

⁴⁴ Hebr. 11, 6; Vulgata “inquirentibus” loco “sperantibus”.

Exponendo igitur necessarium pro utili, ut idem sonet necessarium quod utile, possumus dicere, quod has quattuor necessitates, quas supra enumeravimus, propter quas necessarium fuit hanc doctrinam nobis a Deo revelari, tangit Apostolus *II ad Timotheum*, III, ubi dicit, quod “omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum et ad erudiendum”⁴⁵, ut dicatur necessaria vel utilis ad docendum omnes credentes propter facilem instructionem, ad arguendum incredulos propter errorum extirpationem, ad corripiendum inquietos propter vitiorum correptionem et ad erudiendum pro-
 vectos ad finis consecutionem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod finem naturalem potest consequi homo ex suis principiis naturalibus nobiliori modo, quam faciat aliqua creatura. Sed ipse propter eius nobilitatem ordinatur ad quandam finem supernaturalem, ad quem cognoscendum non sufficit naturalis cognitio. Ideo competit ipsum per cognitionem naturalem de praedicto fine instrui.

AD SECUNDUM dicendum, quod quamvis scientiae humanae tractent de rebus et de signis, non tamen tractant de eis secundum illum modum, secundum quem huiusmodi traduntur in ista scientia, quia ibi traduntur, ut sunt nota in lumine rationis, hic autem, ut sunt cognita lumine divino.

<Pars 2

De causa agente theologiae>

Quaesito de causa finali istius doctrinae restat quaerere de eius causa agente. Agens autem istius scientiae est ipse Deus, qui hanc scientiam principaliter docet. Et quia quidquid scitur, cognoscitur in aliquo lumine, ideo de causa agente istius doctrinae potest esse triplex quaestio. Prima est, utrum Deus infundat nobis aliquod lumen, in quo clarius cognoscatur quam per lumen fidei. Secunda est, utrum habitus istius scientiae divinitus inspiratae differat ab habitu fidei. Tertia est, utrum solus Deus hanc scientiam doceat. [7ral

⁴⁵ II Tim. 3, 16; Vulgata “et” loco “est”.

<Quaestio 1>

Ad primum ergo sic proceditur.

545 ET VIDETUR, quod Deus nobis aliquod lumen infundat, in quo clarius cognoscatur quam per lumen fidei, quia quidquid cognoscitur, in aliquo lumine cognoscatur. Sed illa, quae sciuntur per sacram Scripturam, sciuntur clariori modo quam per lumen fidei. Ergo oportet ponere aliud lumen, mediante quo ipse Deus cognoscatur.

550 <2.> Praeterea. *Ad Corinthios*, XII, scribitur: “alii datur per Spiritum sermo sapientiae; alii sermo scientiae, alii fides in eodem Spiritu”⁴⁶. Si ergo notitia fidei distinguitur per Apostolum a notitia scientiae, oportet, quod aliud sit lumen fidei et aliud ipsius scientiae, qua Deus cognoscatur.

555 IN CONTRARIUM est, quia nulla cognitio legitur in Scriptura, qua Deus in hac vita cognoscatur nisi aenigmatica et obscura. Sed talis cognitio obscura est cognitio fidei. Ergo non est aliud lumen nobis infusum praeter lumen fidei.

RESPONDEO. Dicendum, quod aliqui doctores conati sunt ostendere
560 praeter lumen fidei aliud lumen esse infusum his, qui istam doctrinam habent, per quod clarius Deum cognoscunt quam illi, qui solum tendunt in ipsum per lumen fidei. Primo ergo ad declarationem istius quaestionis eorum positionem narrabimus. Secundo adducemus
565 rationes contra hanc positionem et ostendemus, quod talis imaginatio procedit ex falso intellectu. Tertio rationes ipsorum solvemus et exponemus auctoritates illas, quas pro eis assumunt.

<I>

Propter primum est sciendum, quod ex dictis ipsorum possunt elici tria, per quae haec positio roboratur. Nam quod sit aliud lumen praeter
570 lumen fidei nobis infusum, videntur primo probare ratione ducente ad impossibile, secundo ratione ostensiva, tertio per auctoritates.

559 conati] *corr. ex cognati.*

⁴⁶ I Cor. 12, 8–9. Vulgata “alteri” loco “alii”.

Ratio autem ducens ad impossibile est talis⁴⁷. Si de credibilibus et de articulis fidei non haberemus cognitionem per aliud lumen quam per lumen fidei, non clarius cognosceret ipsa credibilia unus fidelis
 575 quam alius, nec clarius sciret ipsa unus doctor sacrae theologiae quam unus simplex idiota. Sed hoc est falsum, quia secundum Augustinum XIV *De Trinitate*, capitulo 1, “ista scientia non pollent fideles plurimi, quamvis polleant ipsa fide plurimum”⁴⁸, quia, ut ibidem subdit: “aliud
 580 est scire tantummodo, quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quae non nisi aeterna est, et aliud est scire quemadmodum hoc ipsum et piis opituletur et contra impios defendatur”⁴⁹. Si ergo ipsa fide pollent omnes fideles, non autem omnes pollent ista doctrina, oportet aliud lumen esse fidei et aliud lumen istius doctrinae. Alias oporteret, quod fides et scientia aequiparentur, ut quanto quis
 585 amplius polleret fide, tanto magis polleret ista scientia. Sed hoc est falsum, quia aliqui plurimum pollent fide, qui non pollent ista scientia, ut patet per Augustinum.

Ratio autem ostensiva est talis⁵⁰. Dicunt enim ista tria per ordinem se habere: credere, intelligere et videre, quia credere habet esse
 590 in omnibus 17rbl fidelibus per lumen fidei, quod infunditur in baptismo, intelligere vero habet esse in illis, qui ex alio lumine supernaturali clarius cognoscunt ipsum Deum per istam scientiam quam per lumen fidei, sed videre oculo mentis aperta visione faciei ad faciem ipsum Deum habet esse in ipsis beatis. Imaginantur enim, quod primo
 595 sit in nobis habitus fidei infusio, postea est ipsorum terminorum incomplexorum articulorum fidei propositio, quia proponuntur nobis termini articulorum fidei, ut quid significatur per hoc nomen ‘Deus’ et per hoc nomen ‘trinus’ et quid nomine omnium istorum terminorum, quorum significationes naturaliter et per sensum scire possumus.
 600 Demum ex illis terminis complexis proponuntur nobis articuli fidei tamquam principia complexa ex illis terminis naturaliter cognitis, quibus principiis tum ex auctoritate sacrae Scripturae, tum ex adiutorio fidei iam infusae credimus et firmiter eorum veritati assentimus.

⁴⁷ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibet XII*, qu. 2, sol.: ed. J. DECORTE, Leuven 1987 (Henrici de Gandavo *Opera omnia* 16) 15, 26–39.

⁴⁸ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1, 3: CCL 50, 424, 61–63.

⁴⁹ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1, 3: CCL 50, 424, 63–66.

⁵⁰ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibet XII*, qu. 2, ad arg.: ed. DECORTE, 23, 6–8; 25, 30 – 27, 1.

Verum quia talis cognitio est universalis et obscura, ideo ad
 605 intelligendum praedictos terminos incomplexos, ut quid 'Deus' et quid
 'trinus', cognitione magis particulari et determinata et ad cognoscen-
 dum magis clare articulos fidei tamquam principia complexa ex illis
 terminis indigemus adiutorio supernaturalis luminis excedentis lumen
 fidei, mediante quo cognoscuntur praedicti termini, ut quid 'Deus' et
 610 quid 'trinus', non solum ut termini principii complexi credibilis, sicut
 in lumine fidei cognoscimus, sed etiam ut intelligibilis, quibus termi-
 nis cognitio statim cognoscuntur et intelliguntur principia complexa et
 615 ipsi articuli fidei, ex quibus articulis tamquam ex principiis extrinsecis
 et intrinsecis ex virtute praedicti luminis eliciuntur conclusiones
 ratione demonstrativa in hac scientia. Et habetur habitus intellectivus
 de principiis sacrae theologiae et habitus scientificus de conclusioni-
 bus credibilibus.

Probant autem hoc etiam per auctoritates⁵¹. Nam, dicitur *Isaiae*,
 VII: "nisi credideritis, non intelligetis"⁵². Per credere ergo volunt,
 620 quod intelligatur lumen fidei, sed per intelligere intelligitur lumen
 aliud clarius, in quo ipsa divina non solum creduntur, sed etiam intel-
 liguntur et cognoscuntur. Verum quia prius est credere per lumen fidei
 quam intelligere per lumen istius scientiae, ideo signanter propheta
 dixit: "nisi credideritis, non intelligetis".

625 Probant etiam hoc per auctoritatem Augustini⁵³ super illo verbo
Iohannis, I, "vita erat lux hominum"⁵⁴, ubi dicit, quod illa vita, quae
 lux est increata, illuminat homines duplici lumine, parvulos quidem
 lumine fidei, quo nutriantur in lacte, maiores vero lumine sapientiae,
 quo solido cibo vescantur. De qua sapientia loquitur Apostolus *I ad*
 630 *Corinthios*, II, ubi ait "sapientiam loquimur inter perfectos"⁵⁵.

<II>

Viso ergo, quomodo isti rationibus et auctoritatibus hanc positionem
 roborant, volumus ostendere, quod ista positio stare l7val non potest

⁵¹ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibet XII*, qu. 2, ad arg.: ed. DECORTE, 22, 74-79.

⁵² Is. 7, 9.

⁵³ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibet XII*, qu. 2, ad arg.: ed. DECORTE, 17, 82 - 18, 89. Cf. Augustinus Hipponensis, *In Iohannis euangelium tractatus*, I, 18-19: CCL 36, 10, 27 - 11, 19.

⁵⁴ Io. 1, 4.

⁵⁵ I Cor. 2, 6.

et quod talis imaginatio ex falso intellectu procedit, quod quantum ad
 635 praesens triplici ratione probare possumus. Quarum prima sumitur ex
 parte principiorum credibilium, ut comparantur ad principia naturaliter
 cognita, secunda ex parte luminis supernaturalis, ut comparatur ad
 lumen naturale, tertia ex parte modi intelligendi viatorum, ut compa-
 ratur ad modum intelligendi comprehensorum.

640 Prima ratio sic patet. Nam tota certitudo conclusionum est ex
 certitudine principiorum, quia tunc scire opinamur unumquodque, cum
 cognoscimus causas et principia eius, ut dicitur I *Physicorum*⁵⁶. Si
 ergo aliqua concludimus ex articulis fidei vel si unum articulum
 contradicimus ex alio, tota certitudo praedictarum conclusionum erit
 645 ex certitudine principiorum. Et quia principia fidei non cognoscimus
 nisi in lumine fidei et inquantum sunt a Deo revelata, non cognosce-
 mus ipsas conclusiones, quae eliciuntur ex praedictis principiis nisi in
 praedicto lumine. Immo cum maior sit certitudo principiorum quam
 conclusionum, non poterit aliqua conclusio certitudinem aliquam
 650 habere, quae non reducat in certitudinem principiorum cognitorum
 lumine fidei. Nam si probamus Filium distingui a Patre et Spiritum
 Sanctum ab utroque per rem relatam, non absolutam, hoc est, quia
 praesupponimus Deum esse unum in essentia et trinum in personis.
 Tota igitur certitudo istius conclusionis dependebit ex illo principio,
 655 quod quidem non probamus, sed supponimus per lumen fidei. Nec est
 ibi aliqua cognitio vel certitudo speculationis praeter cognitionem
 fidei. Et si est ibi aliqualis speculatio, hoc est inquantum arguendo
 procedimus ex tali principio ad talem conclusionem, numquam tamen
 sumus certi de ista conclusione, quod in divinis sit distinctio per relata,
 660 nisi quatenus credimus sub lumine fidei Deum esse unum in substan-
 tia et trinum in personis. Secus autem est in principiis naturaliter
 cognitis, quia conclusiones scientificas cognoscimus per principia,
 quae sunt nobis nota naturaliter et in lumine naturali. Ideo in talibus
 est vera certitudo speculationis et cognitio *propter quid*. Sed si prae-
 665 dicta principia, quae sunt nobis naturaliter cognita, ut 'de quolibet esse

647 conclusiones] *corr.* ex cognitiones.

⁵⁶ Cf. Aristoteles, *Physica*, I, 1, 184a 12–14: AL VII, 1.2, 7, 5–7.

vel non esse' et 'omne totum est maius sua parte', excederent nostrum intellectum et non haberemus certitudinem de eis, nisi quia a Deo dictum est ita esse, tunc nullam aliam certitudinem haberemus de conclusionibus, quae concluderentur ex praedictis principiis, nisi quia talia essent a Deo revelata. Non igitur cognoscimus Deum in hac vita nisi cognitione fidei, nec in alio lumine nisi in lumine fidei.

Secunda ratio sic ostenditur. Nam in naturali cognitione non ponimus nisi unum lumen intellectus agentis, in quo cognoscuntur principia et conclusiones naturales. Nam si conclusiones cognoscuntur clariori modo, ut sunt elicited ex principiis, quam prout in principiis continentur, antequam ex eis deducantur, hoc est, prout magis explicantur deductae ex principiis per syllogismum demonstrativum quam in principiis existentes. In eodem tamen lumine intellectus agentis cognoscuntur principia et huiusmodi conclusiones, multo ergo fortius non erit aliud lumen supernaturale, in quo cognoscuntur articuli fidei et conclusiones, quae deducuntur ex eis, maxime cum nulla certitudo competat praedictis conclusionibus nisi illa, quae competit praedictis articulis, quae magis est adhaesionis quam speculationis. Adhaesimus namque ipsis articulis solum, quia sunt a Deo revelati.

Tertia ratio sic declaratur. Nam licet lumen fidei ex parte Dei infundentis sit limpidum et clarum, ut tamen recipitur in nobis adhuc in statu viae existentibus, obscure et aenigmaticè ipsum recipimus. Dicemus ergo, quod modus intelligendi omnium viatorum est obscurus et aenigmaticus. Non tamen praedictus modus est aequalis, quia unus viator clarius intelligit quam alius etiam articulos fidei et illa, quae sunt annexa articulis, inquantum per aliquas similitudines et manuductiones creaturarum clariori modo intelligit illa, quae sunt nobis a Deo revelata, et illa, quae per fidem cognoscimus. Numquam tamen ista claritas tanta est, quod faciat nos recedere a cognitione aenigmatica fidei et quod faciat nos scire de ipsis articulis fidei *quid rei* secundum intellectum naturalem aggenerantem certam cognitionem per causam intrinsecam et dicentem *propter quid*, quia isto modo cognoscunt Deum et illa, quae dicuntur de ipso, ipsi beati et ipsi comprehensores,

676 deducantur] *corr. ex deducatur* 659 aequalis] *corr. ex punctualis* 693 cognoscimus] *quam unus alius add. ms, om.* 696 naturalem] *corr. ex essentialem.*

qui ex aperta visione, quam habent de Deo, demonstrative sciunt, quod nos credimus.

Modus igitur intelligendi noster est simpliciter creditivus, sed modus intelligendi comprehensorum est scientificus et simpliciter cognitivus. Sicut ergo impossibile est modum cognoscendi viatorum esse modum intelligendi comprehensorum, ita impossibile est illud, quod creditum est a nobis, esse scitum in statu praesentis vitae. Articuli ergo fidei et illa, quae sacra doctrina ex sola fide tenet, quae sunt simpliciter credita a nobis, impossibile est in praesenti vita esse scita. Sed tunc sciemus ea, quando "videbimus Deum sicuti est"⁵⁷. Et per consequens impossibile est esse aliud lumen fidei, in quo credibilia credamus et in quo praedicta credibilia cognoscamus, sicut impossibile est secundum praesentem statum credita esse scita.

Procedit ergo ista positio ex falsa imaginatione, cum per hoc, quod unus viator intelligit clarius quam alius ipsa credibilia, ponat ea simpliciter esse scita, quod patet falsum esse. Nec hoc est commendare sacram Scripturam, sed magis est ipsam vilificare. Nam sicut si viator dicat se esse comprehensorem, se ipsum vilificat, quia dicit se habere, quod non habet, sic si aliquis sacrae Scripturae doctor dicat se cognoscere Deum per divinam Scripturam alio lumine quam per lumen fidei, praedictam Scripturam vilificat, quia dicit sibi id convenire, quod non convenit. Oportet namque praedictum lumen ponentes habere doctrinam clarioribus clariorem et tradere ipsam ordinationibus ordinationem, cum tamen ipsi magis obscure et magis inordinate scientiam tradant quam illi, qui solum per lumen fidei dicunt se Deum in hac praesenti vita cognoscere.

<III>

Ostenso ergo hanc positionem stare non posse volumus ipsorum rationes solvere et auctoritates exponere.

Ratio ergo prima ducens ad impossibile non probat unum viatorem cognoscere per aliud lumen ipsum Deum quam per lumen fidei ex hoc, quod clarius cognoscit credibilia, quam faciat alius. Sed bene probat unum viatorem clariorem notitiam habere de ipsis credibilibus

⁵⁷ I Ioh. 3, 2.

quam alium. Dicemus enim, quod per idem lumen fidei duplex cognitio haberi potest: una imperfecta, per quam quilibet fidelis scit, quid credere debeat ad eius salutem, et hac pollent omnes fideles; alia est
 735 cognitio fidei magis perfecta, secundum quam aliquis scit non solum, quid credere debeat, sed etiam scit ipsam fidem manifestare et alios ad credendum inducere ac contra impugantes ipsam defendere. De qua duplici cognitione fidei loquitur Augustinus, XIV *De Trinitate*, capitulo 1, ubi ait, quod “hac scientia, scilicet perfecta, non pollent fideles plurimi, quamvis polleant fide”⁵⁸. Non tamen ista perfectio tanta est, quod trahat ipsam cognitionem extra speciem cognitionis fidei vel extra lumen fidei. Sed eadem cognitio fidei secundum speciem est in omnibus viatoribus, quamvis clariori modo sit in uno quam in alio, secundum quod aliquis ex studio librorum sacrae doctrinae et ex
 745 cognitione scientiarum humanitus inventarum potest per aliquas verisimilitudines et manuductiones creaturarum clarius cognoscere credibilia quam alius et potest contrarias rationes fidem impugnantes solvere, numquam tamen cognoscet simpliciter credibilia ut scita, sed ut credita et ut revelata a Deo.

750 Similiter ratio ostensiva non arguit, quod de terminis implexis articulorum fidei, ut quid ‘Deus’ et quid ‘trinus’, possumus scire *quid rei*, sicut scimus de principiis naturalibus cognitis lumine naturali, sed bene arguit, quod possimus scire *quid nominis*. Sed talis cognitio non est scientifica, nec facit scire *propter quid*, sed *quia*, cum
 755 ipsam evidentiam rei, quam proponunt articuli fidei, non possimus videre in hac vita nisi per lumen fidei.

Auctoritas etiam prima assumpta de *Isaia* non facit pro eis, sed magis contra eos. Nam ideo credimus et intelligimus illa, quae nobis proponit fides, quia unum articulum concludimus ex alio, ut concludimus in divinis esse distinctiones per relationes, quia supponimus et credimus per fidem Deum esse trinum et unum. Similiter intelligimus in emanatione personarum non esse intervalla temporum, quia supponimus et credimus omnium divinarum personarum esse unum

739 scientia] *corr. ex super* 741 extra speciem cognitionis fidei] *iter*.

⁵⁸ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1, 3: CCL 50, 424, 61–63.

esse et unam substantiam et fuisse quamlibet personam ab aeterno. Et
 765 quia si non est primum, non est secundum, ideo si non crederemus
 aliquid per fidem, nihil intelligeremus ex illo sequi. Voluit ergo pro-
 pheta dicere: “si nihil credideritis”, hoc est: nihil praesupposueritis
 per fidem, “nihil intelligetis”.

Alio modo potest exponi ista auctoritas, ut Augustinus exponit
 770 in fine VII *De Trinitate*, ubi, cum dixisset: in divinis non esse confu-
 sionem personarum et distinctionem essentiae⁵⁹, subdidit, quod “si
 intellectus haec capere non potest, fide teneatur, donec illucescat in
 cordibus nostris ille, qui ait per prophetam: «nisi credideritis, non
 intelligetis»”⁶⁰. Videtur ergo secundum Augustinum propheta velle
 775 dixisse, quod nisi credamus credibilia in hac vita per fidem, numquam
 Deus in futuro statu illucescet in cordibus nostris, ut ipsum aperte
 videre et intelligere valeamus, quia “qui non credit, iam iudicatus
 est”⁶¹. Nec auctoritas Augustini facit pro eis, quia non vult Augustinus
 esse aliud lumen in magnis quam in parvis praeter lumen fidei, sed
 780 vult, quod illud clarius sit in uno quam in alio. Dicemus enim, quod
 sicut secundum beatum Gregorium secundum “incrementa temporum
 crevit scientia sanctorum patrum”⁶², sicut secundum Apostolum nos
 respectu illorum, qui fuerunt in Vetere Testamento “revelata facie glo-
 riam domini speculamur”⁶³, ita in praesenti statu unus fidelis clariorem
 785 cognitionem habet de credibilibus quam alius et unus et idem fidelis
 per idem lumen fidei potest magis ac magis in praedicta cognitione
 crescere, numquam tamen aliquis in hac vita existens potest ita claram
 cognitionem de credibilibus habere, quin semper videat Deum “in spe-
 culo et in aenigmate”⁶⁴.

790 Et per hoc patet solutio AD PRIMUM ARGUMENTUM.
 SECUNDUM autem solvetur in sequenti quaestione.

⁵⁹ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, VII, 6, 12: CCL 50, 267, 175–176.

⁶⁰ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, VII, 6, 12: CCL 50, 267, 176–179.

⁶¹ Ioh. 3, 13.

⁶² Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem prophetam*, II, 4, 12: CCL 142, 267, 340–341.

⁶³ II Cor. 3, 18.

⁶⁴ I Cor. 13, 12.

<Quaestio 2>

Secundo quaeritur, utrum habitus istius scientiae differat ab habitu fidei

ET VIDETUR quod sic, quia distinctus est habitus principiorum et conclusionum, ut patet per Philosophum VI *Ethicorum*. Sed fides est habitus principiorum et articulorum fidei, scientia autem nominat habitum conclusionum. Ergo videtur, quod habitus istius scientiae realiter distinguatur ab habitu fidei.

<2.> Praeterea. Quando aliqua duo sunt unum realiter, ubicumque reperitur unum, invenitur reliquum. Si ergo habitus <fidei> et habitus istius scientiae sunt idem realiter, quicumque haberet unum, haberet reliquum. Sed hoc est contra Augustinum, XIV *De Trinitate*, capitulo 1, ubi ait, quod “multi pollent ipsa fide, qui non pollent ista scientia”⁶⁵.

<3.> Praeterea. Quaecumque numerantur adinvicem, oportet esse distincta. Sed scientia ponit in numerum cum ipsa fide, ut patet per Apostolum I *ad Corinthios*, XII⁶⁶, ubi tam fides quam scientia numerantur inter dona gratis data.

IN CONTRARIUM est, quia si habitus istius scientiae esset alius ab habitu fidei, cum uterque l8val esset infusus, oporteret ponere duplex lumen infusum, quod reprobatur in superiori quaestione.

<2.> Praeterea. Habitus distinguuntur per actus. Sed unus est actus fidei et istius doctrinae de articulis fidei, quia credere. Ergo erit habitus unus utriusque.

RESPONDEO. Dicendum, quod ad dissolutionem istius quaestionis oportet primo videre, quomodo ista tria, intellectus, scientia et sapientia, differunt, ut sunt habitus intellectuales et ut sunt dona gratum facientia et ut sunt dona gratis data. Secundo adducemus aliquas rationes ostendentes habitum istius scientiae, ut est de his, quae naturalem

809 gratis data] *corr. ex datis grata.*

⁶⁵ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1, 3: CCL 50, 424, 61–63.

⁶⁶ I Cor. 12, 8–9.

rationem excedunt, non distingui ab habitu fidei. Tertio solvemus illa, quae videntur difficultatem facere in proposito.

<I>

Propter primum sciendum, quod secundum Philosophum, VI *Ethicorum*⁶⁷, quinque sunt habitus intellectuales, scilicet intellectus, scientia, sapientia, prudentia et ars, nam intellectus noster speculativus est et practicus. Speculatio ergo intellectus habet perfici triplici habitu.

Primo habitu principiorum et talis habitus vel notitia vocatur intellectus. Nam quandocumque potentia fertur in aliquid non discurrendo nec praeeligendo, talis cognitio vocatur eodem nomine, quo nominatur potentia. Unde quia voluntas non praeeligendo fertur in finem et intellectus non discurrendo fertur in principia, ideo sicut volitio finis vocatur voluntas, sic notitia principiorum vocatur intellectus.

Secundo potest perfici habitu conclusionum istarum rerum inferiorum. Et talis habitus vocatur scientia. Nam de istis rebus inferioribus, quae possunt demonstrari ex primis principiis, proprie est scientia. Ideo in eodem VI *Ethicorum* dicitur, quod scientia est habitus demonstrationis⁶⁸.

Tertio potest perfici habitu cognitionis superiorum causarum et talis habitus vocatur sapientia. Ideo in praedicto libro scribitur, quod sapientia est sicut caput habens respectu scientiae⁶⁹.

Intellectus autem practicus potest de istis agibilibus ratiocinari ratione et non ratione, ideo indiget habitu perficiente ipsum. Et talis habitus vocatur prudentia. Unde in praedicto libro prudentia dicitur recta ratio agibile⁷⁰.

Secundo praedictus intellectus exit in opus et per voluntatem exequentem operatur circa ipsa factibilia domificando. Et habitus dirigens ipsum ad hoc dicitur ars. Unde ibidem dicitur, quod ars est recta ratio factibilium⁷¹.

⁶⁷ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, VI, 3, 1139b 15–17: AL XXVI, 1-3, 4, 480, 11–13; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 240 (108).

⁶⁸ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, VI, 3, 1139b 32: AL XXVI, 1-3, 4, 480, 25–26.

⁶⁹ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, VI, 7, 1141a 20: AL XXVI, 1-3, 4, 484, 5; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 240 (113).

⁷⁰ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, VI, 5, 1140b 20–21: AL XXVI, 1-3, 4, 482, 23–25; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 240 (112).

⁷¹ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, VI, 4, 1140a 21–22: AL XXVI, 1-3, 4, 481, 19–20; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 240 (111).

850 Differunt ergo intellectus, scientia et sapientia, ut sunt habitus intellectuales, quia intellectus est habitus principiorum, scientia vero est habitus conclusionum rerum inferiorum, sed sapientia est habitus cognitionis rerum superiorum.

855 Secundo differunt, ut sunt dona Spiritus Sancti gratum facientia, nam per talia dona anima coniungitur ipsi Deo. Talis autem coniunctio habet fieri tripliciter: primo ipsa credibilia nuda et aperta veritate fidei sine aliqua dubitatione contemplando, secundo ex praedicta veritate sic infallibiliter credita et contemplata alia inferiora iudicando et ordinando l8vbl, tertio per quandam certitudinem de istis inferioribus et
860 humanis actibus super humanum modum rectum iudicium proferendo, ut non solum bona pro bonis, quod est secundum humanum modum, sed etiam bona pro malis reddendo. Primum habet fieri per donum intellectus, quia secundum Gregorium⁷² donum intellectus de auditis per fidem et de istis credibilibus mentem illustrat. Secundum habet
865 fieri per donum sapientiae, quia sicut sapientis est ordinare et iudicare⁷³, sic homo spiritualis per hoc donum omnia iudicat. Sed tertium habet fieri per donum scientiae, quia per tale donum super humanum modum docetur homo conversari "in medio pravae nationis et perver-sae"⁷⁴.

870 Tertio differunt ista, ut sunt dona Spiritus Sancti gratis dantis, nam talia dona Deus non infundit omnibus etiam sanctis et perfectis viris, sed illis solum, quos novit esse proficuos ecclesiae et illorum saluti prodesse, non quod etiam sanctis viris aliquando huiusmodi
875 dona non tribuantur, sed pro tanto dicuntur praedicta dona gratis data, quia Deus ipsa gratis tribuit non solum bonis, sed quandoque malis, propter suae ecclesiae et aliorum fidelium utilitatem.

880 Ista autem utilitas potest esse triplex. Primo propter aliquam superexcellentem fidei adhaesionem, secundo propter aliquam superexcellentem cognitionem, ut non solum sciat firmiter aliquis, quid credere debeat per firmam adhaesionem, sed etiam sciat ipsam fidem defendere et alios ad credendum inducere ac alios imbecilliores docere; et hoc dupliciter, quia aut per cognitionem rerum divinarum,

⁷² Cf. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, I, 32: CCL 143, 48, 123–124.

⁷³ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 982a 17–19; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 116 (13).

⁷⁴ Phil. 2, 15.

aut per cognitionem rerum humanarum. Primum habet fieri per donum fidei, secundum per donum sapientiae, sed tertium per donum scientiae. Unde Apostolus, *I ad Corinthios*, XII, dicit, quod “alii datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii fides in eodem Spiritu”⁷⁵. Et quia ista dona non dantur omnibus, ideo subditur ibi, quod “haec omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis, prout vult”⁷⁶.

890 <II>

Viso ergo, quomodo differunt ista, ut sunt habitus intellectuales et ut sunt dona gratis data, volumus aliquas rationes adducere ostendentes habitum istius scientiae, ut est de ipsis credibilibus simpliciter, non distingui ab habitu fidei. Possumus autem dicere, quod quattuor inconvenientia sequerentur, si habitus istius scientiae distingueretur ab habitu fidei: nam primo sequeretur, quod meritum fidei perderetur, secundo, quod cognitio aenigmatica in hac vita consummaretur, tertio, quod nobilissimus habitus nobis occultaretur, quarto, quod idem sciretur et crederetur.

900 Primum sic patet. Nam sicut secundum beatum Gregorium “fides non habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum”⁷⁷, sic si nobis aliquis habitus esset infusus istius scientiae alius ab habitu fidei, oporteret, quod duceret nos in cognitionem ipsorum credibilium certam et *propter quid*, cum in cognitionem *99al quia* ducamus per habitum fidei. Et sic meritum fidei perderetur.

910 Secundum sic ostenditur. Nam si in hac vita cognosceremus Deum per aliud lumen et per alium habitum distinctum ab habitu fidei, oporteret cognitionem aenigmaticam in hac vita consummari et terminari, quod est contra Augustinum, IX *De Trinitate*, capitulo 1, ubi dicit, quod “certa fides utcumque inchoat cognitionem, sed cognitio

902 esset] corr. ex habet.

⁷⁵ I Cor. 12, 8–9.

⁷⁶ I Cor. 12, 11.

⁷⁷ Gregorius Magnus, *Homiliarum XL in euangelia libri duo*, II, 26, 1: CCL 141, 218, 5–6.

certa non perficietur nisi post hanc vitam, cum videbimus Deum
«facie ad faciem»^{78,79}.

Tertium sic declaratur. Nam si nobis esset talis habitus infusus,
occultaretur in nobis, cum nullus recta mente possit dicere se habere
915 aliam cognitionem de credibilibus praeter cognitionem aenigmaticam,
quae est cognitio fidei. Sed inconueniens est nobilissimos habitus exis-
tere in nobis et latere nos, ut dicitur II *Posteriorum*⁸⁰. Ergo in nobis
non est alius habitus nec aliud lumen praeter habitum fidei.

Quartum sic patet. Nam cum per habitum fidei articuli fidei sint
920 simpliciter crediti, oporteret, quod per istum habitum, qui ponitur dis-
tingui ab habitu fidei, tamquam per nobiliorem et clariorem praedicti
articuli essent simpliciter sciti. Idem ergo esset creditum et scitum,
quod est impossibile.

<III>

925 Restat ergo ultimo solvere illa, quae videntur facere difficultatem in
proposito. Et sunt illa, quae tacta fuerunt in arguendo.

PRIMUM ergo sic solvitur. Nam licet in cognitione humana differat
habitus conclusionum et habitus principiorum, hoc pro tanto est, quia
habitus principiorum est quasi naturalis, non quod anima oriatur natu-
930 raliter cum tali habitu, sed quia ex naturali lumine intellectus fertur in
cognitionem talium sine aliquo discursu, habitus vero conclusionum
est acquisitus per rationem et discursum syllogisticum. Ideo oportet
istum ab illo differre. Sed cognitio articulorum fidei et eorum, quae
sunt simpliciter credibilia, nec est nobis naturalis ex lumine nostri
935 intellectus, nec potest per nostram rationem investigari. Ideo de tali-
bus, sive supponantur ut principia, sive unum concludatur ex alio, non
est nisi unum lumen et unus habitus supernaturaliter infusus, qui est
lumen fidei. Verum quia in hac doctrina proponuntur nobis multa cre-
dibilia, quae tamen humana ratione investigari possunt, sicut Deum

920 crediti] *corr. ex credenti* . 938 Verum] *corr. ex Utrum*.

⁷⁸ I Cor. 13, 12.

⁷⁹ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, IX, 1, 1: CCL 50, 292, 24 – 293, 26.

⁸⁰ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, II, 19, 99b 15–16: AL IV, 1-4, 104, 16.

940 esse unum et esse actum purum vel primum motorem et potentiae infinitae, quae de Deo probaverunt etiam ipsi philosophi naturali ratione, ideo de talibus bene acquiritur habitus distinctus ab habitu fidei. Sed nos quaerimus, utrum habitus istius scientiae differat ab habitu fidei quantum ad illa, quae sunt simpliciter credibilia et quae
945 humana ratione investigari non possunt.

SECUNDUM autem sic solvitur. Nam quantum ad illa, quae continentur in ista scientia, quae non excedunt nostrum intellectum, multi pollent ipsa fide, qui non pollent hac scientia. Similiter quantum ad illa, quae sunt simpliciter credibilia, 19rbl multi pollent ipsa cognitione fidei, ut
950 simpliciter sciunt, quid credere debeant, qui non pollent cognitione et scientia praedicta, ut per eam contra impios fides defenditur et alii instruuntur. In utrisque tamen est unus habitus fidei non numero, sed specie, quamvis clariori modo et cum aliquo effectu sit in maioribus quam in minoribus.

955 Ex hoc autem patet solutio AD TERTIUM, quia ideo scientia ponit in numerum cum fide, quia cognitio fidei evidentior et cum aliquo dono gratis dato vel gratum faciente potest in uno quam in alio reperiri.

<Quaestio 3>

Tertio quaeritur utrum solus Deus hanc scientiam doceat

960 ET VIDETUR quod non, quia Deus non habet proportionem ad nos, cum ipse sit invisibilis et naturae intellectualis et careat omni phantasmate. Sed proportionem oportet esse inter magistrum et discipulum. Cum igitur nos recipiamus scientiam mediantibus sensibus et ipse Deus careat sensu, videtur, quod nos docere non possit.

965 <2.> Praeterea, nihil est in intellectu, quin prius non fuerit in sensu. Sed ipsa divina, de quibus principaliter est ista scientia, numquam fuerunt in sensu. Ergo numquam possunt esse in intellectu. Non ergo Deus hanc scientiam poterit nos docere.

IN CONTRARIUM, quia habitus istius scientiae est nobis a Deo infusus.
970 Sed ab illo homo docetur, a quo habitum scientiae recipit. Cum igitur talem habitum unusquisque fidelis recipiat a Deo, videtur, quod solum ab ipso haec scientia doceatur.

<2.> Praeterea, Augustinus dicit in fine libri *De disciplina christiana*, quod "cathedram habet in caelis, cuius schola est in terra"⁸¹.

RESPONDEO. Dicendum, quod aliqui⁸² dicunt duo esse requirenda ad hoc, quod in aliquo doctrina causetur. Primum est lumen, secundum est ordinatio specierum. Nam sicut ad hoc, quod visio causetur in oculo, requiritur primo lumen, quia sine lumine non sit visio, cum color non moveat visum nisi per actum lucidi, ut dicitur in II *De anima*⁸³, secundo requiritur ordo specierum, quia oportet res visibiles diametraliter se offerre oculo, ut fiat visio; nam cum species rei visibilis per totum aerem se multiplicent, si quaelibet multiplicatio sufficeret ad visionem causandam, ita videret homo post se sicut ante se. Sic, ut dicunt, ad hoc, quod sciamus, requiritur primo lumen intellectus possibilis, qui est omnia fieri, et lumen intellectus agentis, qui est omnia facere⁸⁴, secundo requiritur ordinatio specierum, quia sicut eadem litterae uno modo ordinatae faciunt syllabas, quae aliter ordinatae nihil constituunt, ita eadem verba uno ordine prolata aggenerant scientiam, quae aliter prolata nihil faciunt scire.

Dupliciter ergo, ut dicunt, aliquis potest alium docere: vel quantum ad lumen, vel quantum ad ordinem specierum. Quantum ad lumen dupliciter: vel lumen de novo creando, et sic docet solus Deus, vel lumen creatum confortando, et sic potest docere angelus, quia lumen intellectus nostri ad praesentiam luminis substantiae separatae magis roboratur; vel lumen specierum ordinando, et sic potest docere homo, inquantum aliqua ordinate dicit vel scribit, propter quae audiens vel intelligens movetur ad scientiam capiendam.

Sed hoc non videtur esse sufficienter dictum, maxime de illo, quod dictum est de praesentia luminis substantiae separatae ad lumen intellectus nostri. Nam si ex praesentia luminis substantiae separatae lumen nostri intellectus confortaretur, aut hoc esset, quia ipse angelus

⁸¹ Augustinus Hipponensis, *Sermo de disciplina christiana*, 14, 15: CCL 46, 223, 382–383.

⁸² Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 3, qu. un., corp: fol. 7K–M.

⁸³ Cf. Aristoteles, *De anima*, II, 7, 419a 7–10.

⁸⁴ Cf. Aristoteles, *De anima*, III, 5, 430a 18–20; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 186 (149).

mentem nostram illaberetur, aut quia per suum lumen nostro lumini uniretur, aut quia novum lumen per eius praesentiam nostro intellectui infunderetur, vel quia per eius praesentiam novum lumen de potentia nostri intellectus educeretur.

Primo modo esse non potest, quia nulla substantia creata potest illabi essentiam alterius. Nec potest esse secundo modo, quia cum lumen angeli sit maius lumine intellectus nostri, ex praesentia eius nostrum lumen non fortificaretur, sed magis corrumperetur, sicut ex praesentia maioris luminis corrumpitur lumen minus. Nec potest esse tertio modo, quia si angelus posset aliquod lumen novum nobis infundere, posset creare, quod nulli creaturae convenit. Nec istud potest esse quarto modo, ut quod educatur de potentia nostri intellectus, quia nihil educitur de aliquo, nisi praeexistat ibi. Oporteret igitur in nobis praeexistere aliquod lumen nobis occultum, quod ad praesentiam agentis fieret in manifesto, et sic nostrum discere esset reminisci, ut Plato dicebat⁸⁵. Cum igitur ista omnia sint inconvenientia, inconveniens est ponere ad praesentiam luminis substantiae separatae nostrum lumen confortari et per hoc in nobis aliquam scientiam creari. Unde illimet, qui istud posuerunt, videntes hoc esse impossibile in alio loco⁸⁶ retractaverunt et reprobaverunt illos, qui hunc modum loquendi habuerunt.

Dicamus ergo alia via incedendo unum posse alium docere quinque modis: primo, lumen creando et sibi praedictum lumen infundendo, secundo, lumen eius determinando et uniendo, tertio, speciem intelligibilem imprimendo, quarto, propositionem et sermonem ex illa impressione formando, quinto illas propositiones et sermones formatos aliis exprimendo et exponendo.

1027 quinto] *corr. ex quinta.*

⁸⁵ Augustinus videtur sumere notitiam de doctrina Platonis ex operibus Patrum, e.g. Lactantius, *Divinae institutiones*, VII, 22, 19: CSEL 19, 655, 16–17; Hieronymus Strydonensis, *Adversus libros Rufini*, III, 40, 1: CCL 79, 110, 7–9; Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XII, 15, 24: CCL 50, 377, 1–4. Cf. etiam Thomas de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate*, qu. 18, art. 7: EL 22.2 556, 87–95.

⁸⁶ Cf. Aegidius Romanus, *Quodlibet VI*, qu. 16, corp.: Lovanii 1646, p. 407a–408a.

1030 Primo modo possumus dicere, quod hanc doctrinam docet solus
Deus, quia cum ista scientia innitatur immediate lumini fidei, sicut
lumen nobis est a Deo infusum et creatum, sic oportet praedictam
doctrinam tali lumini innitentem solum a Deo nobis esse inspiratam.
Ideo *II Petri*, 1 capitulo, dicitur, quod "Spiritu sancto inspirati locuti
sunt Dei homines"⁸⁷, et per prophetam scribitur, quod ipse Deus est,
1035 "qui docet hominem scientiam"⁸⁸.

Secundo modo docet ipse angelus. Nam cum scire sit causam
rei cognoscere secundum doctrinam Philosophi⁸⁹, ille proprie dicitur
alium docere, qui facit eum causam alicuius cognoscere. Immo non
solum in scientia acquisita, verum etiam in scientia inventa hoc habet
1040 19vbl veritatem, quia, sive sit inveniens per se ipsum, sive addiscens
ab alio, ille proprie dicitur "scire, qui causam rei cognoscit"⁹⁰. Verum
quia inveniens per se ipsum scientiam, antequam causam inveniatur,
intellectus eius est dispersus et divisus, quia fertur in diversa, addis-
cens vero habet intellectum unitum, eo quod simul proponitur sibi
1045 effectus cum causa. Ideo difficilior est invenire quam addiscere. Hoc
igitur modo angelus potest nostrum lumen confortare et angelus supe-
rior potest angelum inferiorem illuminare, quia angeli multa sciunt et
multa vident in divina essentia, quae nos ignoramus. Ex hoc igitur,
quod nobis illa revelant, nostrum lumen determinatur et unitur, ut sicut
1050 antequam sciamus, noster intellectus vacillat et fertur in diversa, sic
postquam scimus et causam rei cognoscimus, noster intellectus unitur
et determinatur. Sic etiam quia angelus superior plura videt et limpi-
dius et clarius cognoscit aliqua in lumine gloriae vel in divina essentia
quam angelus inferior, potest angelus superior illa, quae sic clare
1055 cognoscit, angelo inferiori revelare, ex qua revelatione incipit angelus
inferior cognoscere <illa, quae> prius non cognoscebat. Et eius lumen
unitur et determinatur, sicut prius erat sparsum et divisum. Et per
consequens lumen eius dicitur esse fortificatum, quia virtus unita

1029 dicere] *corr. ex docere* 1041 qui] *corr. ex quando*.

⁸⁷ II Petr. 1, 21.

⁸⁸ Ps. 93, 10.

⁸⁹ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, II, 11, 94a 20: AL IV, 1-4, 330, 13.

⁹⁰ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 2, 71b 10-12: AL IV, 1-4, 286, 13-16; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 311 (8).

fortior est se ipsa dispersa. Per hunc ergo modum hanc doctrinam potest docere ipse angelus et ideo de multis, quae in hac sacra doctrina continentur, per revelationes angelorum edocti sumus.

Tertio modo hanc scientiam docuit ipse Christus inquantum homo. Nam sicut unus homo potest imprimere speciem intelligibilem in intellectu alterius, inducere imprimendo aliquid in sensu, ex qua impressione formatur idolum et similitudo in phantasia, et ex phantasmate illo virtute intellectus agentis gignitur species intelligibilis in intellectu possibili, sic ipse Christus secundum quod homo per suam incarnationem impressit sensibus suorum discipulorum et aliorum credentium mysterium suae incarnationis, passionis, resurrectionis et ascensionis et aliquo modo mysterium divinitatis per diversorum miraculorum operationes, ex quorum impressione receperunt species intelligibiles in intellectu, per quas doceri poterant de omnibus, quae in hac doctrina continentur. Unde ipse Christus dicebat eis: “beati oculi, qui vident, quae vos videtis”⁹¹ et Augustinus in libro *De disciplina christiana*, quod magister, qui docet hanc scientiam, non est qualiscumque homo, sed “Christus, qui propter nos incarnatus est, pannis mortalitatis circumdatus, propter nos esurivit et sitivit, propter nos lassatus ad puteum sedit”⁹², per quae omnia ipse caput existens docuit sua membra.

Quarto modo hanc scientiam docuerunt apostoli, qui ex speciebus intelligibilibus, quas habebant de his, quae per sensus audierunt et viderunt, de Christo debitas propositiones et debitos sermones formabant et praesentes docebant et propter futuros et absentes in Scripturis redigebant. Unde Iohannes in *I Canonica* sua dicit, quod “audivimus et vidimus oculis nostris et manus nostrae pertractaverunt de verbo vitae”⁹³, hoc supple: annuntiamus vobis.

Quinto modo docent istam scientiam doctores et praedicatores, qui nunc sunt, qui illa, quae conscripta sunt per prophetas et apostolos de mysterio Trinitatis et de Christo incarnato, aliis inferioribus expri-

1082 formabant] *corr. ex formaliter.*

⁹¹ Matth. 13, 16.

⁹² Augustinus Hipponensis, *Sermo de disciplina christiana*, 14, 15: CCL 46, 223, 384–389.

⁹³ I Ioh. 1, 1; Vulgata “temptaverunt” loco “pertractaverunt”.

1090 munt et exponunt. Unde Damascenus I libro et capitulo ait: "omnia, quae tradita sunt nobis per legem prophetas et apostolos et evangelistas suscipimus et veneramur et cognoscimus nihil ultra haec inquirentes"⁹⁴.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod licet Christus secundum quod Deus sit nobis impropotionalis, secundum tamen quod homo ad nos proportionem habuit, ideo ipse perfecte hanc scientiam docuit. Vel potest dici, quod Deus docet hanc scientiam principaliter lumen infundendo et per subiectam creaturam potest ipsam docere exterioribus sensibus se demonstrando.

AD SECUNDUM dicendum, quod licet ipsa divina non sint in sensibus secundum se, sunt tamen in sensu per suos effectus, per quorum cognitionem manuducimur in cognitionem eorum etiam supernaturalem praesupposito tamen lumine fidei.

<Pars 3

De causa formali theologiae>

1105 Dubitato de causa agente est nunc dubitandum de causa formali istius scientiae. Forma autem est illa, quae dat esse, ideo de esse, sive de forma istius scientiae, potest esse triplex quaestio: prima, utrum haec doctrina possit dici proprie scientia, secundo, utrum sit scientia communis vel specialis, tertio, utrum differat a scientia beatorum.

<Quaestio 1>

Ad primum ergo sic proceditur.

VIDETUR enim, quod ista doctrina proprie dicatur scientia, quia omnis doctrina, quae procedit ex scitis, est scientia. Sed theologia est talis,

1090 prophetas] *corr. ex prophetis.*

⁹⁴ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, I, 1, 2: *De fide orthodoxa. Versions of Burgundio and Cerbanus*, ed. E. BUYTAERT (Franciscan Institute Publications. Text Series 8), St. Bonaventure, New York 1955, 12, 27–30.

ergo etc. Minor probatur, quia illa, quae traduntur in hac doctrina, aut
 1115 sunt scita, aut ignorata. Si non sunt ignorata, ergo sunt scita. Quod
 autem non sunt ignorata, probatur per Augustinum *Super Iohannem*,
 ubi dicit: "conari debemus, ut sciamus verba Dei. Quare enim dicta
 sunt, nisi ut audiantur, quare audita sunt, nisi ut intelligantur?"⁹⁵.
 <2.> Praeterea. Omnis cognitio, quae reducit conclusiones in princi-
 1120 pia, per se non est scientia. Sed sacra Scriptura reducit omnes conclu-
 siones in articulos fidei, qui sunt per se noti lumine divino multo
 verius quam principia prima lumine intellectus agentis, ergo etc.

IN CONTRARIUM est, quia scientia est syllogismus *apodicticon*, id est
 1070 faciens scire [10rbl, ut scribitur I *Posteriorum*⁹⁶. Sed haec doctrina non
 1125 facit scire, sed credere. Ergo videtur, quod non sit proprie scientia.

RESPONDEO. Dicendum, quod ad declarationem istius quaestionis sunt
 tria per ordinem dicenda, quia primo ponendae sunt opiniones illorum,
 qui diversimode de hac materia loquuntur, secundo assignandus est
 modus, qui magis rationabilis videtur, quomodo haec doctrina possit
 1130 dici scientia et quomodo non, tertio erit ostendendum, quomodo tri-
 partiti sunt possessores istius doctrinae, quia aliqui habent fidem sine
 hac scientia, aliqui vero habent scientiam sine fide, aliqui autem
 habent utrumque simul.

<I>

1135 Propter primum sciendum, quod aliqui dicunt hanc doctrinam proprie
 esse scientiam, ex quorum dictis potest accipi triplex ratio ad hoc pro-
 bandum, quarum una sumitur ex parte principiorum scientiae, secunda
 ex parte subiecti, tertia ex parte luminis, cui haec doctrina innititur.

Prima ratio⁹⁷ sic patet. Nam omnis scientia procedit ex principiis

1123 *apodicticon*] corr. ex *apoditicon*.

⁹⁵ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis euangelium tractatus*, XXI, 12: CCL 36, 219, 36–40.

⁹⁶ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 14, 79a 19: AL IV, 1–4, 32, 19.

⁹⁷ Cf. Thomas de Aquino, *Scriptum super primum librum Sententiarum*, prolog., art. 3, qu. 2: A. OLIVA, Les débuts de l'enseignement de Thomas d'Aquin et sa conception de la *sacra doctrina*. Avec l'édition du Prologue de son commentaire des *Sentences*,

1140 per se notis. Sed ista doctrina procedit ex per se notis, ergo est scien-
 tia. Maior est manifesta, sed minor probatur. Nam principia sunt in
 duplici genere, quia quaedam sunt nota in scientia illa, in qua sumun-
 tur, quaedam vero sunt nota in scientia superiori, sicut videmus in
 1145 scientia subalternata et subalternante. Nam principia, quae assumuntur
 in scientia subalternante, sunt per se nota in eadem scientia. Sed prin-
 cipia, quae accipiuntur in scientia subalternata, non sunt per se nota ibi,
 sed tantum sunt credita, quia manifesta sunt in superiori scientia. Unde
 Philosophus I *Posteriorum* dicit, quod “necesse est credere principiis
 aut omnibus, aut quibusdam”⁹⁸. Et ibidem ait, quod principia scimus
 1150 et credimus, ut scire referatur ad notitiam principiorum per se notorum
 in eadem scientia, sicut credere referatur ad notitiam principiorum per
 se notorum in scientia superiori. Cum igitur articuli fidei, qui sunt
 principia istius scientiae, sint per se noti in scientia Dei et beatorum,
 sufficit praedicta principia credere ad hoc, quod cognitio istius doctri-
 1155 nae sit scientia proprie dicta.

Secunda ratio⁹⁹ sic ostenditur. Nam omnis cognitio, quae est
 alicuius primi subiecti et eorum, quae per se illi insunt et quae sibi
 attribuuntur et ex principiis et suppositionibus illius probat debitas
 conclusiones, videtur esse scientia. Sed talis est cognitio istius doctri-
 1160 nae, <quia> demonstrative probantur aliqua, quae in hac doctrina
 continentur.

Tertia ratio¹⁰⁰ sic patet. Nam haec cognitio innititur lumini fidei
 et quia hoc lumen est commune omnibus fidelibus, ideo oportet dare
 aliud lumen clarius, in quo clarius cognoscantur illa, quae in hac doc-
 1165 trina dicuntur, quam in lumine fidei. Formetur igitur sic ratio: illa
 cognitio proprie potest dici scientia, quae innititur lumini clariori

1151 sicut] *corr. ex sic.*

Paris 2006, 323, 72 – 324, 90; *Summa theologiae*, I Pars, qu. 1, art. 2: Taurini – Roma 1974, 3b.

⁹⁸ Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 2, 72a 27–28: AL IV, 1-4, 287, 24–25.

⁹⁹ Cf. Petrus de Alvernia, *Quodlibet XIII*, qu. 1: J. LECLERCQ, La théologie comme science d’après la littérature quodlibétique, in: *Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale* 11 (1939) 351–374, 354–357.

¹⁰⁰ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibet XII*, qu. 2, sol.: ed. DECORTE, 14, 20 – 15, 30.

lumine fidei, quod est obscurum et aenigmaticum. 110val Sed talis est cognitio istius doctrinae, ergo etc.

Omnes autem istae rationes non concludunt hanc doctrinam esse
 1170 scientiam proprie, sed magis probant oppositum. Dicemus enim quantum ad primam rationem verum esse, quod quaedam est scientia praesupponens principia per se nota in eadem scientia, quaedam autem praesupponit principia in scientia superiori. Quaelibet tamen istarum habet certitudinem speculationis. Nam scientia subalternans liquide
 1175 speculatur sua principia, sicut 'totum esse maius sua parte' et cetera talia, quae ad sensum sunt manifesta. Similiter scientia subalternata praesupponit talia principia, quae sunt per se nota in scientia inventa ab homine. Et quia ab homine non invenitur scientia nisi via memoriae, sensus et experientiae, ideo semper praesupponuntur principia in
 1180 utraque scientia esse nota sensui. Propter quod utraque cognitio potest proprie scientia appellari. Sed principia istius doctrinae nec sunt nota in hac doctrina, nec in aliqua doctrina ab homine inventa. Ideo non erit proprie scientia quantum ad cognitionem viatorum, sed quantum ad cognitionem comprehensorum.

1185 Similiter alia ratio non concludit, quia non potest esse maior certitudo in conclusionibus quam in principiis. Et quia principia istius scientiae non sunt per se nota in cognitione viatorum, ut dictum est, ideo nec conclusiones, quae ex talibus principiis concluduntur, cognitionem scientificam, quae proprie scientia appelletur, habere non poterunt.
 1190

Ratio tertia de lumine reprobata fuit in superiori quaestione¹⁰¹.

Dicunt ergo alii hanc doctrinam non esse proprie scientiam, sed sapientiam, quod nituntur tripliciter probare.

1195 Primo¹⁰² prout scientia differt a sapientia. Nam Augustinus XIV *De Trinitate* dicit, quod "cognitio rerum divinarum proprie sapientia nuncupetur, humanarum autem proprie scientiae nomen obtineat"¹⁰³. Cum igitur haec doctrina principaliter sit de rebus divinis, quia nec est de sensibilibus, nec de his, quae habent sensibilia partem sui, sicut

¹⁰¹ Supra, pars 2, qu. 1, corp., pars II, l. 632-700.

¹⁰² Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 2, qu. 1, corp.: fol. 6N-O.

¹⁰³ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1 3: CCL 50, 423, 54 - 424, 56.

metaphysica, ideo si metaphysica proprie sapientia appellatur, multo
 1200 fortius haec doctrina debet sapientia nuncupari.

Secundo¹⁰⁴ hoc probant ex hoc, quod sapientia probat ipsa prin-
 cipia et habet contra negantem principia disputare. Scientia autem hoc
 facere non valet, quia si negantur principia in aliqua scientia, non
 potest artifex illius scientiae disputare contra negantem ipsa. Unde
 1205 Philosophus I *Physicorum*, disputans contra Parmenidem et Melissum,
 qui negabant motum, non potuit disputare contra eos per scientiam
 naturalem, sed induit habitum sapientis vel metaphysici¹⁰⁵. Cum igitur
 haec doctrina probet articulos fidei eo modo, quo possibile est, 110vbl
 et disputet contra negantes eos, debet ex hoc magis sapientia quam
 1210 scientia appellari.

Tertio istud ostendunt, prout scientia differt a fide, opinione et
 suspicione. Dicunt enim esse quattuor genera probationum, quia quae-
 dam sunt probationes demonstrativae, quaedam logicae, quaedam rhe-
 toricae et quaedam poeticae. Probationes autem demonstrativae agge-
 1215 nerant scientiam, ideo demonstratio dicitur syllogismus *apodicticon*,
 id est faciens scire¹⁰⁶. Logicae vero aggenerant opinionem, rhetoricae
 autem aggenerant fidem, quia in probationibus rhetoricis non est
 assensus per speculationem tantum, sed prout sibi cooperatur voluntas,
 eo quod tales probationes applicatae sunt ad mores et ad actus homi-
 1220 num appetitum moventes et circa quod contingit aliquid amare et
 odire. Propter quod de ipsis animae passionibus ad rhetorem spectat
 determinare. Poeticae vero aggenerant suspensionem, quia aliqui cre-
 dunt testimonio versificatorum vel poetarum ex hoc, quod metrum
 fecerunt, ideo suspicantur, quae ibi continentur, vera esse, cum constet
 1225 eos sine causa hoc non fecisse. Quia ergo his, quae in hac sacra doc-
 trina continentur, assentit intellectus per imperium voluntatis, quia
 secundum Augustinum si cetera quis potest nolens, credere autem non

1215 *apodicticon*] corr. ex *apoditicon* 1217 aggenerant] corr. ex aggenerante.

¹⁰⁴ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol. pars 1, qu. 2, sc 2: fol. 2R.

¹⁰⁵ Aristoteles, *Physica*, I, 2–3, 184b 20 – 187a 10: AL VII, 1.2, 8, 10 – 18, 2.

¹⁰⁶ Supra, eadem qu., arg. in contrarium, l. 1123–1125.

potest nisi volens¹⁰⁷, ideo cum assentiendis articulis fidei maxime cooperetur voluntas et sit ibi tantum certitudo adhaesionis et non speculationis, cognitio istius doctrinae magis debet dici fides quam scientia.

Sed istud dictum non videtur sufficere, quia sicut ista doctrina non proprie dicitur scientia, quia est de divinis magis quam de humanis et quia non habet certitudinem illam speculationis, quae ad scientiam humanam requiritur, ita potest dici, quod non proprie dicatur sapientia eo modo, quo metaphysica sapientia appellatur, quia non habet certitudinem illam de rebus divinis, quae ad sapientiam humanam requiritur. Immo cum scire omnia per certitudinem speculationis sit propria condicio sapientiae, ut patet ex I *Metaphysicae*¹⁰⁸, ex quo ista doctrina non habet de divinis nisi certitudinem adhaesionis, videtur, quod nec scientia, nec sapientia proprie possit appellari, sicut scita numquam sunt proprie credita. Et si debet nominari aliquo istorum, magis deberet nominari scientia quam sapientia, eo quod de rebus humanis, de quibus est scientia, potest haberi certitudo speculationis, sed de rebus divinis saltem eo modo, quo tractantur in hac doctrina, non nisi certitudo adhaesionis habetur.

Ideo alii dicunt hanc doctrinam quantum ad illa, quae sola fide creduntur, non esse proprie intellectual scientiam, sed quantum ad illa, quae creduntur, humana tamen ratione investigabilia sunt, proprie scientiam esse. Dicunt enim, quod studentes in hac doctrina praeter habitum fidei, quo credunt articulos fidei, ad illa, quae excedunt nostrum intellectum, acquirunt sibi habitum scientificum. Unde quantum ad ista, quae continentur in ista doctrina, quae per nostram rationem investigari possunt, debet huiusmodi doctrina proprie scientia appellari.

Sed nec istud videtur bene dictum, quia cum “habitus distinguantur per actus et actus per obiecta”¹⁰⁹, eo ipso quod obiectum istius scientiae est unum formaliter, quantumcumque alius sit habitus nobis infusus quantum ad ipsa credibilia et alius sit habitus acquisitus quantum ad illa, quae per naturam possunt investigari, tamen quia omnia

¹⁰⁷ Cf. Augustinus Hipponensis, *In Iohannis euangelium tractatus*, XXVI, 2: CCL 36, 260, 12–14.

¹⁰⁸ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 982a 20 – b 10: AL XXV, 3.2, 15, 100 – 16, 121.

¹⁰⁹ *Auctoritates Aristotelis*, 179 (56).

ista considerantur sub una ratione formali obiecti, ut inquantum sunt
 1260 nobis divinitus inspirata, ideo non poterit dici scientia proprie propter
 habitum acquisitum et improprie propter habitum infusum nisi forte
 materialiter, aut quia alia sunt scita et alia credita. Tamen quia una
 1265 ratio formalis est, quia omnia considerantur, ut sunt divinitus revelata,
 ut dictum est, ideo formaliter loquendo debet dici, vel quod sit scien-
 tia proprie, vel improprie.

<II>

Viso ergo, quomodo diversimode diversi loquuntur de hac materia,
 volumus illum modum ponere, qui magis nobis rationabilis videtur.
 Sciendum est ergo, <quod> hanc doctrinam possumus tripliciter consi-
 1270 derare: primo, quantum ad ipsas res consideratas, secundo, quantum
 ad modum considerandi, tertio, quantum ad docentem sive inspirantem
 ipsam. Res autem, quae in hac doctrina considerantur, sunt in duplici
 genere, quia quaedam sunt divinae et quaedam sunt humanae. Cogni-
 1275 tio ergo istius doctrinae quantum ad res consideratas in ipsa proprie
 potest dici sapientia et proprie potest dici scientia, quia cognitio rerum
 divinarum proprie vocatur sapientia, humanarum vero proprie vocatur
 scientia secundum Augustinum XIV *De Trinitate*, capitulo 1¹¹⁰.

Quantum vero ad modum considerandi haec doctrina non pro-
 prie dicitur sapientia nec proprie dicitur scientia eo modo, quo cog-
 1280 nitio humana scientia et sapientia appellatur, sed nobiliori et excellen-
 tiori modo dicitur sapientia et certiori modo dicitur scientia. Nam
 cognitio humana, sive sit de divinis, sive de humanis, semper innititur
 lumini rationis. Si ergo huic lumini addatur lumen divinum, cui inni-
 1285 tatur cognitio tam de rebus divinis quam de humanis, talis cognitio erit
 altior et certior cognitione naturali. Nam cum lumen fidei non tollat
 lumen naturale, sed perficiat ipsum, sicut gratia non tollit naturam, sed
 perficit¹¹¹, oportet, quod ratio naturalis et lumen naturale subserviat

1264 sit] corr. ex scit.

¹¹⁰ Cf. Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIV, 1 3: CCL 50, 423, 54 – 424, 56.

¹¹¹ Thomas de Aquino, *Scriptum super libros Sententiarum*, II, dist. 9, qu. 1, art. 8, arg. 3: ed. P. MANDONNET, Paris 1929, 248; *Quaestiones disputatae de malo*, qu. 2, art. 11, corp.: EL 23, 60, 211–213; *Summa theologiae*, I Pars, qu. 62, art. 5, corp.

lumini fidei. Ideo *II ad Corinthios*, X, scribitur: "in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium [11rbl] Christi"¹¹². Cognitio ergo rerum divinarum, quae innititur lumini fidei, non dicetur sapientia, sicut metaphysica, quae est cognitio divinorum acquisita per lumen rationis, sed dicetur esse super hanc sapientiam. Et cognitio rerum humanarum, quae innititur eidem lumini fidei, non dicetur scientia sicut cognitio inventa per lumen naturale, sed dicetur super hanc scientiam, ut sicut secundum Damascenum Deus non dicitur proprie "sciens, sed supersciens; nec sapiens, sed supersapiens"¹¹³, sic cognitio istius doctrinae, quae omnia considerat, tam res divinas quam humanas, non proprie dicitur scientia, sed superscientia, nec sapientia, sed supersapientia, loquendo de sapientia et scientia, ut dicunt cognitionem per naturalem rationem inventam.

Quantum autem ad inspirantem et docentem hanc doctrinam cognitio eius proprie debet dici sapientia et proprie scientia. Nam docens hanc doctrinam principaliter est ipse Christus, qui inquantum Deus docet nos de divinis perfectam sapientiam, inquantum vero homo de humanis docet nos perfectam scientiam. Unde Augustinus XIII *De Trinitate*, capitulo 19, dicit, quod "scientia nostra Christus est, sapientia quoque nostra idem Christus est"¹¹⁴. Et subdit: "ipse nobis fidem de rebus temporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet veritatem. Omnes autem, qui sapientiam et scientiam tradere voluerunt sine cognitione Christi, erraverunt"¹¹⁵. Unde Augustinus eodem libro et capitulo dicit, quod "illi praecipui gentium philosophi, qui invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspicerere potuerunt, tamen quia sine mediatore, id est sine Christo homine, philosophati sunt, quem nec venturum prophetis, nec venisse apostolis crediderunt, sicut dictum est, «de illis veritatem detinuerunt iniquitate»"¹¹⁶¹¹⁷.

1296 supersciens] *corr. ex superficiens* **1308** temporalibus] *corr. ex temporaliter*.

¹¹² II Cor. 10, 5.

¹¹³ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa* I, 8, 1: ed. E. M. BUYTAERT, 29, 20–21.

¹¹⁴ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIII, 19 3: CCL 50, 416, 50–51.

¹¹⁵ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIII, 19 3: CCL 50, 416, 51–52.

¹¹⁶ Rom. 1, 18.

¹¹⁷ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XIII, 19 3: CCL 50, 416, 38–43.

<III>

Ostenso ergo, quomodo haec doctrina proprie et improprie possit dici scientia, restat declarare, quomodo tripartiti sunt possessores istius doctrinae. Nam possumus dicere, quod aliqui de his, quae continentur in hac doctrina, habent solum fidem, sicut communiter fideles, quibus proponuntur a maioribus omnia ut credibilia, aliqui autem habent certam scientiam et apertam visionem, sicut beati in patria existentes, qui "vident Deum, sicuti est"¹¹⁸, aliqui autem habent utrumque istorum simul, sicut praedicatores et doctores istius doctrinae, qui de simpliciter credibilibus habent fidem, sed de his, quae possunt per rationem investigari, habent scientiam et certam cognitionem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod quamvis illa, quae continentur in hac doctrina, non sint ignorata, non sequitur tamen, quod sint scita cognitione demonstrativa, quae habet aggenerare scientiam proprie dictam, sed tantum sunt cognita per lumen fidei – maxime illa, quae nostram naturalem rationem excedunt.

AD SECUNDUM similiter est dicendum, quod haec doctrina non reducit conclusiones suas in principia per se nota lumine naturali, sed tantum lumine divino. Ideo cognitio ipsarum non debet dici proprie scientia sicut cognitio humanitus acquisita, sed modo altiori et nobiliori, ut supra dictum est¹¹⁹.

<Quaestio 2>

Secundo quaeritur, utrum ista scientia sit communis vel specialis

ET VIDETUR, quod sit communis, quia illa scientia est communis, cuius subiectum est commune. Sed subiectum istius scientiae est maxime commune. Ergo ipsa erit maxime communis. Maior de se patet. Minor probatur. Nam subiectum istius scientiae est ipse Deus. Sed Deus reperitur in omnibus entibus per essentiam, praesentiam et potentiam. Si ergo naturalis philosophia dicitur scientia communior medicina, quia corpus mobile, quod est subiectum in ipsa, in pluribus reperitur quam corpus sanum vel aegrum, quod est subiectum in medicina,

¹¹⁸ I Ioh. 3, 2.

¹¹⁹ Supra, eadem qu., corp., pars II, l. 1289-1296.

multo fortius haec doctrina debet dici omnibus communior, quia eius subiectum in omnibus reperitur.

1350 <2.> Praeterea. Scientia illa, quae considerat omnia, quae possunt sciri per hominem et quae non sunt ab homine scibilia, est communior illis, quae considerant solum illa, quae possunt per hominem investigari. Sed talis est haec doctrina, ergo etc.

1355 <3.> Praeterea. Quanto scientia est abstractior, tanto videtur, quod sit communior. Cum igitur haec doctrina sit de Deo, qui est abstractus ab omni materia sensibili et intelligibili, ergo videtur, quod ipsa sit maxime communis.

1360 IN CONTRARIUM est, quia plus est habere pro subiecto totum ens, quod comprehendit ens increatum et creatum, quam habere pro subiecto ens increatum solum. Sed metaphysica habet pro subiecto totum ens. Ista autem doctrina solum habet pro subiecto ipsum Deum. Ergo metaphysica erit communior ista.

1365 RESPONDEO. Dicendum, quod aliqui¹²⁰ sic dicunt. Volunt enim, quod, cum scientia habeat communitatem et specialitatem a suo subiecto, oportet talem esse scientiam, quale est eius subiectum. Scientia igitur communis debet habere pro subiecto subiectum commune et scientia specialis debet habere pro subiecto subiectum speciale. Verum quia
1370 illud est per se tale et proprie, et per se facit medicus, quod facit in eo quod medicus secundum Philosophum I *Physicorum*¹²¹, ideo non sufficit scientiam habere subiectum commune, nisi habeat subiectum in eo quod commune, nec sufficit scientiam specialem habere subiectum speciale, nisi habeat subiectum in eo quod speciale. Et quia subiectum
1375 omnium scientiarum humanitus inventarum est aliquod commune et universale abstractum ab ipsis particularibus, cum particularium non possit esse scientia nec definitio, subiectum autem istius doctrinae nec proprie sit universale, nec particulare, cum sit ipse Deus, ideo, ut

1370 subiectum] *corr. ex eum* 1372 subiectum] *corr. ex eum*.

¹²⁰ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prol., pars 1, qu. 2, corp.: fol. 2L–Q.

¹²¹ Cf. Aristoteles, *Physica*, I, 8, 191a 34 – b10: AL VII, 1.2, 36, 7 – 37, 2.

dicunt, haec doctrina ex parte sui subiecti nec proprie universalis, nec particularis debet dici; scientiae 111vbl autem humanitus acquisitae, quia habent subiectum magis et minus universale secundum diversam
 1380 considerationem et abstractionem intellectus, potest esse una communior et specialior alia.

Sed istud quantum ad utrumque non videtur esse convenienter dictum. Nam non oportet scientia ad hoc, quod sit specialis, quod habeat subiectum speciale, nec oportet ad hoc, quod scientia sit communis, quod habeat subiectum commune, sed sufficit, quod modus
 1385 considerandi sit communis et specialis ad hoc, quod scientia communis vel specialis dicatur. Nam philosophia naturalis habet ipsum ens pro subiecto, tamen quia non considerat ens in eo quod ens, sed in eo quod mobile, ideo scientia specialis dicitur. Metaphysica etiam Deum
 1390 habet pro subiecto, quia si qua est scientia divinorum, ipsa est maxime scientiarum dea secundum Philosophum¹²²; tamen quia non considerat Deum in eo quod Deus, sed in eo quod ens, ideo dicitur scientia communis. Solus ergo diversus modus considerandi facit scientiam esse magis communem et minus communem. Similiter licet Deus secundum
 1395 se sit res quaedam simplicissima, tamen per comparisonem ad intellectum nostrum possumus ostendere ipsum sub ratione magis communi et minus communi, ut considerando ipsum sub ratione entitatis est communior se ipso considerato sub ratione deitatis vel sub aliqua alia ratione speciali. Nam universale et particulare, sive magis
 1400 commune et minus commune, sunt condiciones consequentes rem non secundum se, sed per comparisonem ad nostrum intellectum, quia intellectus est ille, qui facit universalitatem in rebus secundum Commentatorem I *De anima*¹²³. De Deo ergo, quantumcumque sit res specialissima secundum se, poterit esse scientia communis secundum
 1405 diversam considerationem nostri intellectus.

Dicamus igitur incedendo alia via, quod haec doctrina quantum ad rem principaliter in ipsa consideratam est omnibus scientiis specia-

1383 scientia] corr. ex scientiam **1407** consideratam] corr. ex consideram.

¹²² Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 983a 7–8: AL XXV, 1-1^a, 10, 11–12.

¹²³ Cf. Averroes, *In De anima*, I, 8: ed. CRAWFORD, 12, 25–26; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 176 (27).

lior. Quantum vero ad modum considerandi est omnibus scientiis specialior et communior. Quantum ad considerantes, sive scientes, ipsam
1410 est omnibus scientiis communior.

Primum autem patet. Nam in hac doctrina intenditur cognitio unius rei absolutae non unitate solum rationis, sed unitate reali, quia Deus, cuius cognitio hic principaliter intenditur, est unum aliquid realiter. Et si est universale, hoc est per causalitatem, non per abstractionem intellectus. Obiectum autem scientiarum humanitus inventarum
1415 est aliquod unum magis unitate rationis quam unitate reali. Et per consequens ista doctrina habens pro subiecto ipsum Deum est omni alia scientia humana specialior quantum ad rem principaliter in ipsa consideratam.

Secundum sic declaratur. 112ra Nam modus considerandi istius scientiae talis est, ut omnia consideret, inquantum sunt divinitus revelabilia. Non enim considerat ipsum Deum, ut est ens, secundum quem modum considerat metaphysica, sed considerat ipsum, ut est revelator et inspirator cognitionis sui ipsius, secundum quem modum ista doctrina est omni alia scientia humanitus acquisita communior, quia
1425 omnia illa, quae possunt sciri per scientias humanas, possunt divinitus revelari; et multa alia per divinam revelationem habentur, quae per nullam scientiam humanam investigari possunt. Est etiam quantum ad hunc modum omni alia scientia humana specialior, quia scire omnia
1430 per divinam revelationem nulli alteri scientiae convenit nisi isti. Propter quod distinguitur ab omnibus aliis scientiis humanitus inventis.

Tertium sic ostenditur. Nam scientes scientias humanas primo et per se per praedictas scientias non ducuntur nisi in cognitionem alicuius universalis, quod est per se obiectum ipsarum. Illa autem,
1435 quae sub dicto universali continentur, non cognoscuntur per huiusmodi scientias in speciali et in propria forma, nisi inquantum induunt rationem illius universalis. Sed scientes hanc doctrinam possunt omnia non solum in universali, verum etiam in speciali et in propria forma cognoscere, quia cum haec scientia sit immediate causata a divina sapientia, sicut divina sapientia est omnium rerum causativa et
1440 repraesentativa quantum ad esse universale et particulare ipsarum, sic

scientes hanc doctrinam modum divinae sapientiae sequentem possunt omnia cognoscere non solum in universali, sed etiam in propria forma et in speciali. Per nullam igitur scientiam humanam possunt sciri tot
 1445 in propria forma, sicut per istam. Ideo solum illi, qui hanc scientiam sciunt, possunt de quolibet disputare et veritatem de omnibus rebus determinare, quia si unumquodque sicut se habet ad entitatem, sic se habet ad veritatem, ut patet ex Philosopho II *Metaphysicae*¹²⁴, quem-
 1450 admodum omnia sunt entia per entitatem primae causae, quae est Deus, sic omnia sunt vera eius veritate, et per consequens haec doctrina, quae immediate innititur primae veritati et ab ipsa est immediate revelata, habet omnem entitatem et omnem veritatem cognoscere. Et si contingat habentes istam scientiam omnem veritatem non cognoscere, hoc non est ex parte scientiae secundum se, sed magis ex parte
 1455 nostra, quia imperfecte possidemus eam.

Quantum igitur ad rem consideratam ista scientia est valde specialis, quantum vero ad modum considerandi est communis et est specialis, sed quantum ad scientes ipsam est magis communis quam aliqua alia, ut ex dictis est declaratum.

1460 AD PRIMUM ergo dicendum, quod licet Deus in omnibus reperiatur per suam causalitatem, in se tamen existens est |12rbl una res simplicissima divisa ab omni alia. Et quia secundum talem modum consideratur in hac doctrina, ideo quantum ad hoc est specialior metaphysica vel alia scientia, quae considerat ipsum sub ratione causae vel sub ratione
 1465 entitatis.

AD SECUNDUM patet solutio, quia licet per modum divinae revelationis possint plura sciri quam per modum humanae investigationis, iste tamen modus est huic scientiae ita proprius, quod non convenit alteri. AD TERTIUM dicendum, quod, ut communiter ponitur, non est idem
 1470 esse magis commune et magis abstractum, quia secundum Philosophum VI *Metaphysicae*¹²⁵, si non esset aliqua alia substantia praeter substantias naturales et mobiles, tunc naturalis philosophia esset prima

1445 solum] iter. 1471 si] corr. ex sed.

¹²⁴ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, II, 1, 993b 30–1: AL XXV, 3.2, 44, 33.

¹²⁵ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, VI, 1, 1026a 28–30: AL XXV, 3.2, 127, 63–64.

scientia, hoc est, esset scientia magis communis, ut Commentator
 exponit¹²⁶, quia tunc metaphysica non esset. Tamen adhuc illa scientia,
 1475 quae consideraret praedictas substantias mobiles sub ratione entitatis,
 esset abstractior naturali philosophia considerante praedictas substan-
 tias sub ratione mobilitatis, non tamen esset magis communis et magis
 universalis, quia non de pluribus consideraret una quam alia. Non
 sequitur ergo, quod si haec scientia est magis abstracta, quod est magis
 1480 communis.

<Quaestio 3>

Tertio quaeritur, utrum ista scientia differat a scientia beatorum

ET VIDETUR quod non, quia habitus distinguuntur per obiecta. Cum
 igitur scientia sit quidam habitus, oportet, quod recipiat distinctionem
 1485 a suo subiecto vel obiecto. Sed obiectum in scientia ista et in scientia
 beatorum est unum et idem, quia ipse Deus. Ergo videtur, quod istae
 duae scientiae ad invicem non distinguantur.

<2.> Praeterea. Si haec doctrina differt ab illa, hoc est ratione luminis,
 quia illi cognoscunt in lumine claro, nos autem in lumine obscuro et
 1490 aenigmatico. Sed istud est falsum, quia si diversitas luminis sufficeret
 ad diversitatem essentialem scientiarum, oporteret unitas sufficeret ad
 unitatem. Cum igitur omnes scientiae humanae habeant unum lumen
 naturale, cui innituntur, tunc omnes scientiae humanae essent una
 scientia. Quod cum sit inconveniens, inconveniens est ponere scientias
 1495 habere diversitatem ex diversitate luminis, quemadmodum inconve-
 niens est eas habere unitatem ex unitate luminis.

IN CONTRARIUM est, quia scientiae distinguuntur secundum diversas
 rationes formales obiecti. Sed beati cognoscunt Deum sub lumine
 claro et manifesto, nos autem sub lumine obscuro et aenigmatico. Cum
 1500 igitur talis ratio diversa ex obiecto sumatur, quia sub alia ratione

1490 diversitas] *corr. ex adversitas* 1491 ad diversitatem] *corr. ex adversitatem*.

¹²⁶ Cf. Averroes, *In Metaphysicam*, VI, com. 3: ed. Iunctina, t. VIII, fol. 146L–147A.

repraesentat se Deus eis quam nobis, videtur, quod istae cognitiones adinvicem distinguantur.

RESPONDEO. Dicendum, quod ad intellectum <huius quaestionis tria sunt per ordinem dicenda: primo videbimus, quod docto>res in hac materia sibi ipsis contradicere videntur, secundo declarabimus, quod unitas luminis naturalis non sufficit nec ad unitatem, nec ad diversitatem scientiarum, tertio manifestabimus, quod unitas luminis supernaturalis sufficit ad unitatem scientiae et diversitas sufficit ad diversitatem scientiarum causandam.

<I>
Propter primum est sciendum, quod aliqui¹²⁷ dicunt hanc doctrinam posse tripliciter considerari: primo, quantum ad subiectum consideratum, secundo, quantum ad rationem, sub qua consideratur, tertio, quantum ad lumen, per quod consideratur. Tunc dicunt, quod in omnibus istis tribus haec doctrina differt a scientiis humanis inventis, quia differt in subiecto considerato, eo quod nulla scientia humana considerat Deum pro subiecto, sicut haec doctrina. Differt in ratione, sub qua consideratur, quia nulla scientia humana considerat Deum, ut videtur glorificator, sicut ista. Differt in lumine, quia scientiae humanae innituntur lumini rationis, haec autem innititur lumini divino.

A scientia vero Dei differt in duobus, videlicet in ratione considerandi, quia ipse cognoscit se sub ratione absoluta, nos autem cognoscimus eum sub ratione speciali, ut sub ratione glorificatoris vel beatificatoris, et in lumine per quod consideratur, quia ipse cognoscit se in lumine, quod est idem quod essentia sua, nos autem cognoscimus eum in lumine infuso, quod est quid creatum.

Sed a scientia beatorum differt solum in uno, quia ipsi cognoscunt Deum in lumine claro, nos autem in lumine obscuro et aenigmatico. In subiecto tamen considerato et in ratione considerandi haec scientia ab alia non differt secundum istos, sed solum in lumine, per quod consideratur.

1503-1504 <huius ... docto>] *suppl.*, cf. *initia responsionum partis 3, qu. 1, l. 1126-1127, et partis 4, qu. 2, l. 2074-2076.*

¹²⁷ Cf. Aegidius Romanus, *Quodlibet III*, qu. 2, corp.: p. 129a-130a.

Isti idem tamen, qui hoc dixerunt, in opere, quod super hunc librum fecerunt, videntur contrarium istius dixisse. Nam ibi¹²⁸ dixerunt scientiam habere actualitatem ex lumine intellectus agentis, quod quidem lumen praebebat quandam actualitatem omnibus scibilibus, cum virtute eius phantasmata depurentur et cognoscantur ab intellectu possibili. Et per consequens dat actualitatem omnibus scientiis. Aliam actualitatem dicunt habere scientiam ex obiecto principali, quae sic differt ab illa, quia illa est communis et generalis, eo quod unum lumen intellectus agentis sufficit ad dandam actualitatem omnibus scientiis humanis. Sed actualitas obiecti est specialis, quia per hanc una scientia differt ab alia. Sicut ergo secundum istos ibidem unitas luminis naturalis non sufficit ad unitatem scientiae, sed idem lumen compatitur secum diversitatem specificam scientiarum humanarum, sic, ut ibi dicunt, unitas luminis supernaturalis non sufficit ad unitatem divinae scientiae, sed idem lumen supernaturale posset compati secum diversitatem specificam divinae scientiae; et per consequens diversitas praedicti luminis non sufficeret ad diversitatem scientiarum causandam. Quantumcumque igitur in alio lumine cognoscant ipsi beati et ideo in alio lumine cognoscamus nos ipsum Deum, non faciet diversitas praedicti luminis nostram scientiam distinctam esse a scientia ipsorum specifica differentia secundum istorum dicta.

<II>

Viso ergo, quomodo isti in hac materia sibi ipsis contradicere videntur, volumus declarare, quomodo unitas l2vbl luminis naturalis non sufficit ad unitatem vel diversitatem scientiarum humanarum. Propter quod sciendum, quod species, per quas nos cognoscimus, sunt causatae ab ipsis rebus. Et quia res extra animam existentes, cum sint materiales, non possunt immediate imprimere suas similitudines in ipsum intellectum, ideo oportet, quod depurentur per lumen intellectus agentis a condicionibus materialibus, ut sic recipiantur in intellectu, ut sunt repraesentativae rerum sub esse universali et non sub esse particulari. Et quanto huiusmodi similitudines a pluribus condicionibus particula-

¹²⁸ Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, pars 1, qu. 8, corp.: fol. 5P-Q.

1630 ribus sunt depuratae, tanto sunt rerum repraesentativae sub esse magis
 1565 universali. Et quia intellectus possibilis ducitur in cognitionem rerum
 per huiusmodi similitudines et species, secundum quod habent ipsas
 res repraesentare, ideo per similitudinem et speciem entis non poterit
 intellectus cognoscere in propria forma omnia illa, quae continentur
 1570 sub ente, nec per speciem corporis omnia poterit cognoscere, quae
 continentur sub corpore. Immo si volumus omnia talia in propria
 forma cognoscere, indigemus alia et alia specie, ut indigemus specie
 repraesentante rem sub ratione entitatis et alia specie repraesentante
 ipsam sub ratione corporeitatis, et alia specie repraesentante ipsam sub
 1575 ratione aegritudinis vel sanitatis. Et per hunc modum multiplicantur
 scientiae humanae et distinguuntur adinvicem secundum diversitatem
 istorum modorum intelligendi, quia ex primo modo intelligendi habemus
 cognitionem metaphysicalem, ex secundo vero habemus scientiam
 naturalem, ex tertio habemus scientiam medicinalem. Unitas ergo
 vel diversitas in scientiis humanis non accipitur ex unitate vel diver-
 1580 sitate luminis naturalis, sed ex diversitate vel unitate modi intellegendi
 ipsum obiectum, quia lumen nostri intellectus non est ita efficax, quod
 possit nobis omnia per unam speciem in propria forma repraesentare,
 sed per diversos modos intelligendi et per diversas similitudines. Ideo
 sicut multiplicantur modi intelligendi, sic multiplicantur cognitiones.
 1585 Sed si lumen intellectus agentis esset ita efficax, quod per unum
 modum intelligendi et per unam similitudinem distincte et in propria
 forma omnia nobis repraesentaret, tunc unitas talis luminis sufficeret
 ad unitatem scientiae et diversitas ad diversitatem.

<III>

1590 Ostenso ergo, quod unitas luminis naturalis non sufficit ad unitatem
 scientiae, volumus tertio manifestare, quod unitas vel diversitas lumi-
 nis supernaturalis sufficit ad scientiae unitatem vel diversitatem.

Sciendum est igitur, quod per lumen nobis supernaturaliter
 infusum possumus cognoscere omnia in propria forma, non solum sub
 1595 esse universali, sed etiam sub esse particulari et distincto, cuius ratio
 est, quia cognitio nobis supernaturaliter infusa sequitur modum divi-
 nae scientiae, cum sit ab illa immediate causata. Sicut ergo divina
 scientia est repraesentativa omnium rerum secundum esse particulare

et in propria forma, 113ra sic per hanc doctrinam modum divinae
 1600 sapientiae sequentem possumus omnia sub propria ratione cognos-
 cere. Si igitur esset alia scientia, quae inniteretur huic lumini fidei,
 1635 cui haec scientia innitur, tunc illa scientia superflueret, quia per
 illum eundem modum, per quem cognosceremus omnia per illam doc-
 trinam, per illum possemus omnia per hanc scientiam cognoscere.
 1605 Sed si est aliqua scientia, quae innitur alteri lumini supernaturali
 quam huic lumini fidei, cui innitur scientia ista, sicut est cognitio
 1640 beatorum, tunc oporteret illam scientiam ab ista distingui specifica
 differentia, quia eorum modus intelligendi est formaliter distinctus a
 modo intelligendi nostro, cum illa, quae nos cognoscimus confuse et
 1610 obscure et per consequens in quadam universalitate, ipsi clare et dis-
 tincte et in propria forma videant. Et quia ex diversitate modorum
 intelligendi causatur diversitas scientiarum, ideo oportet scientiam
 ipsorum a nostra formaliter distingui. Pro tanto igitur ex diversitate
 1615 luminum supernaturalium insurgit diversitas scientiarum, quia ex
 quolibet eorum consurgit diversus modus intelligendi, et per conse-
 quens diversa cognitio. Patet igitur, quod unitas luminis supernatura-
 1630 lis sufficit ad unitatem scientiae propter unitatem modi intelligendi,
 et diversitas praedicti luminis sufficit ad diversitatem propter diver-
 sitatem modorum cognoscendi.
 1620 Ex quo patet solutio AD PRIMUM, quia non sufficit subiectum esse
 unum ad unitatem scientiae, nisi sit unus modus cognoscendi illud.
 1635 SECUNDUM autem solutum fuit in secunda parte istius quaestionis.

<Pars 4

De causa materiali theologiae>

1625 Ultimo est quaerendum de causa materiali sive subiectiva istius scien-
 tia. De subiecto autem istius doctrinae potest esse triplex quaestio:
 prima, utrum Deus inquantum Deus sit in hac scientia subiectum,
 secunda, utrum haec doctrina subalternetur scientiae beatorum, et ter-
 tia, utrum subalternet sibi omnes scientias humanas.

1630

<Quaestio 1>

Ad primum ergo arguitur.

1635

ET VIDETUR, quod Deus inquantum Deus sit in hac scientia subiectum, quia sub illa condicione Deus debet poni subiectum in hac scientia, quae est dignior et nobilior omni alia. Sed condicio deitatis, cum sit condicio absoluta, est dignior et nobilior omni alia condicione respectiva. Ergo sub ratione deitatis debet poni Deus hic subiectum et non sub alia ratione respectiva.

1640

<2.> Praeterea. Quando aliqua scientia imitatur aliam quantum ad subiectum consideratum et quantum ad modum considerandi, videtur, quod subiectum sub eadem ratione in utraque debeat assignari. Sed haec scientia est imago quaedam scientiae divinae, quia est derivata ab illa et imitatur ipsam quantum ad subiectum consideratum, quia utrobique Deus est subiectum, et quantum ad modum considerandi, quia sequitur modum divinae cognitionis, cum innitatur lumini divino, sicut illa innititur. Ergo sub eadem ratione in utraque Deus est subiectum. Sed Deus sub ratione deitatis est subiectum in scientia sua. ||3rbl Ergo sub eadem ratione erit subiectum in scientia ista.

1645

1650

<3.> Praeterea. Sub illa ratione Deus debet poni subiectum in scientia nostra, secundum quam erit finis nostrae beatitudinis, quia sub eadem ratione idem est finis scientiae et subiectum. Sed divina essentia ratione suae deitatis erit finis nostrae beatitudinis. Ergo sub hac ratione in nostra scientia debet poni subiectum.

1655

IN CONTRARIUM est, quia sub illa ratione Deus debet poni subiectum in hac scientia, secundum quam cognoscitur a nobis. Sed Deus non cognoscitur a nobis sub ratione deitatis, cum illa sit infinita, et nullum infinitum capiatur ab intellectu finito. Ergo sub hac ratione Deus non erit subiectum in ista scientia.

1660

RESPONDEO. Dicendum, quod quia de ista quaestione ac de aliis quaestionibus istius scientiae sunt diversae opiniones et continue inter professores istius doctrinae insurgunt novi modi dicendi, ideo primo ad declarationem eius ostendemus, quod utile est in hac doctrina diversas positiones et diversos modos dicendi de eisdem quaestionibus esse,

secundo declarabimus, quod Deus inquantum Deus subiectum in hac doctrina poni non debet, tertio dicemus, quod Deus ut inspirator et ut
 1665 revelator istius doctrinae debet in ipsa assignari subiectum, quarto ex hoc salvabimus omnia illa, quae de ista scientia dicuntur.

<I>

Possumus autem dicere utile esse propter tria professores istius doctrinae diversas positiones et diversos modos loquendi de eisdem
 1670 quaestionibus habere: primo propter ipsius scientiae augmentationem, secundo propter addiscentium ipsam diversam dispositionem, tertio propter veritatis elucidationem.

Primum autem sic patet. Nam sicut scientiae humanitus acquisitione receperunt augmentum ex parte docentium et invenientium ipsas,
 1675 quia nullus complete scientiam aliquam per se invenire potuit, sed sequentes adiuti aliquo modo per dicta praecedentium perduxerunt ipsam scientiam ad aliquam perfectionem et augmentum (unde Commentator super illo verbo II *Metaphysicae*: “si non fuisset Getosius, non fuisset Thimotheus, et si non fuisset Thimotheus, multam melodiam non haberemus”¹²⁹, dicit, quod “inventio scientiae non completur nisi per iuvamentum prioris ad sequentem”¹³⁰), sic sacra doctrina ex parte addiscentium et studentium in ipsa semper recipit augmentum, quia cum sit quidam thesaurus infinitus, quanto plus aliquis studet in ipsa, tanto plus proficit. Et quanto plures expositiones et varios
 1685 modos loquendi in ipsa conspiciat, tanto plus cognoscit scientiae profunditatem et sui intellectus debilitatem. Unde Augustinus IX *De Trinitate*, capitulo 1, super illo verbo *Psalmi*: “quaerite Deum et vivet anima vestra”¹³¹ dicit, quod “sic quaeramus Deum tamquam inventuri et sic inveniamus tamquam quaesituri, quia «cum consummaverit
 1690 homo, tunc incipiet»¹³²”¹³³.

1669 diversas] adversas, ad expunxit ms 1689 inventuri] corr. ex inventiri.

¹²⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, II, 1, 993b 15–16: AL XXV, 3.2, 41, 18–20.

¹³⁰ Cf. Averroes, *In Metaphysicam*, II, com. 2: ed. Iunctina, t. VIII, fol. 29G.

¹³¹ Ps. 68, 33.

¹³² Eccli. 18, 6.

¹³³ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, IX, 1, 1: CCL 50, 293, 28–30.

Secundum vero sic ostenditur. Nam cum actus activorum sint in
 patiente et disposito et cum unumquodque, "quod recipitur in aliquo,
 recipiatur per modum rei recipientis et non per modum rei recep-
 tae"¹³⁴, 113val oportet, quod sicut addiscentis hanc doctrinam sunt
 1695 variae et diversae dispositiones in recipiendo, sic in ipsa sint variae et
 diversae positiones et diversorum modorum locutiones, ut qui non
 possunt ipsam veritatem per unam opinionem et per unum modum
 loquendi capere, per aliam opinionem et per alium modum loquendi
 praedictam veritatem intelligant. Unde Augustinus I *De Trinitate*,
 1700 capitulo 3, hanc rationem assignans ait, quod "quia nullus hominum
 ita locutus est, ut in omnibus ab omnibus intelligeretur, ideoque utile
 est plura opera a pluribus fieri diverso stilo non diversa fide etiam de
 quaestionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat ad alios sic,
 ad alios autem sic"¹³⁵.

1705 Tertium sic declaratur. Nam cum noster modus intelligendi sit
 talis, ut arguendo et dubitando veritatem ipsam inquiramus, quia
 secundum Philosophum III *Metaphysicae* "volentibus veritatem de
 aliqua re inquirere necessarium est prae opere bene dubitare"¹³⁶, ideo
 utile est etiam ad ea, quae sunt per se nota nobis, dubitationes aliquas
 1710 pro et contra adducere, ut ex his veritas magis elucescat. Propter quod
 Philosophus in *Praedicamentis* signanter dixit, quod "dubitare de sin-
 gulis non est inutile"¹³⁷, quia ad singulas veritates cognoscendas dubi-
 tationes proponere, ut praedictae veritates magis elucescant secundum
 nostrum modum intelligendi, est utile et necessarium. Utile est igitur
 1715 in hac doctrina quantum ad articulos fidei et quantum ad simpliciter
 credenda dubitationes et rationes adducere, quibus et piis opitulentur
 et contra impios defendantur sine aliqua dubitatione et infidelitate. Sed
 quantum ad intelligenda et per rationem investiganda utile est diversas

1694 addiscentis] *corr. ex addiscentes.*

¹³⁴ *Auctoritates Aristotelis*, 232 (12). Cf. *Liber de causis*, IX, 99: *Le Liber de causis. Edition établie à l'aide de 90 manuscrits avec introduction et notes*, ed. A. PATTIN, in: *Tijdschrift voor filosofie* 28 (1966) 90–203, vide, 160, 46–49.

¹³⁵ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, I, 3, 5: CCL 50, 32, 14–15; 33, 25–28.

¹³⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, III, 1, 995a 27–28: AL XXV, 3.2, 48, 6–7.

¹³⁷ Aristoteles, *Categoriae*, 7, 8b 23–24: AL I, 1–5, 23, 20–21; etiam *Auctoritates Aristotelis*, 303 (30).

1720 opiniones et diversos modos dicendi esse, ut veritas ipsa magis elucescat et hoc sine aliqua praesumptione et temeritate. Unde Augustinus
 1567 IX *De Trinitate*, capitulo 1, hanc rationem tangens ait, quod “de credendis nulla infidelitate dubitemus, de intelligendis vero nulla temeritate affirmemus”, et subdit, quod “in illis auctoritas tenenda est, in his autem veritas est exquirenda”¹³⁸.

1725 <II>

Ostenso ergo utile esse in hac doctrina de eisdem quaestionibus esse diversos modos dicendi, diverso stilo, non tamen diversa fide, volumus ostendere, quod Deus inquantum Deus subiectum in hac scientia poni non debet. Hoc autem possumus tripliciter probare secundum tria,
 1730 quae in titulo istius quaestionis ponuntur. Nam hic ponitur ista reduplicatio ‘inquantum’, ponitur Deus et ponitur subiectum. Prima ergo ratio sumetur ex parte ipsius reduplicationis, secunda ex parte ipsius deitatis, et tertia ex parte ipsius subiecti.

Prima ratio sic patet. Nam ista reduplicatio ‘inquantum’, vel ‘in
 1735 eo quod’, importat quandam specificationem praecisam, quia l13vbl cuicumque additur, specificatur, per quem modum aliquid competat sibi et hoc cum quadam praecisione, ut potest haberi ex libro *Priorum* in illo capitulo *Reduplicatum autem*¹³⁹. Dicemus ergo, quod aliquando praedicta reduplicatio dicit praecisionem specificationis praedicati in subiecto, aliquando vero dicit praecisam specificationem modi praedicandi praedicati de subiecto; aliquando autem dicit praecisam specificationem modi considerandi rei ab intellectu. Sicut diximus in *Scripto*, quod fecimus in *Prioribus* et in quodam tractatu, quem *De praedicatione generis et speciei* intitulamus¹⁴⁰. Primo modo dicendo: ‘triangulus habet tres inquantum triangulus’, ista reduplicatio dicit praecisam specificationem praedicati in subiecto, quia specificatur nobis per hanc reduplicationem, quod hoc praedicatum ‘habere tres’ ita praecise

1742 considerandi] ex margine alia manu, consecrandi expunxit ms.

¹³⁸ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, IX, 1, 1: CCL 50, 239, 31–33.

¹³⁹ Cf. Aristoteles, *Analytica priora*, I, 38, 49a 10seqq.: AL, III, 1–4, 79, 16sq.

¹⁴⁰ Haec duo opera Augustini Triumphus remanent inedita. Manuscripta recitat J. KÜRZINGER, *Handschriften philosophischer Werke des Augustinus Triumphus*, in: *Philosophisches Jahrbuch* 53/3 (1940) 355–361.

conveniat triangulo, quod nulli alteri figurae vel subiecto non habenti numerum triangularem convenire possit.

1750 Secundo modo dicendo: 'animal praedicatur de homine in eo
quod genus et album praedicatur de homine inquantum accidens, et
animal rationale praedicatur de homine inquantum definitio', ista redup-
plicatio hic dicit praecisam specificationem modi praedicandi praedi-
cati de subiecto. Nam cum sint diversa praedicata, quia substantialia
1755 et accidentalia, et superiora et inferiora, si ignotum est nobis, per quem
modum huiusmodi praedicata praedicentur de subiectis, specificat
nobis et dat nobis intelligere ista reduplicatio 'inquantum', quia talis
praedicatur de homine in eo quod superius et in eo quod genus, et non
in eo quod inferius; et rationale animal praedicatur de homine in eo
1760 quod aequale et in eo quod definitio, et non in eo quod superius.

 Sed tertio modo dicendo: 'ens mobile inquantum mobile esse
subiectum in philosophia naturali', ista reduplicatio hic dicit praecisam
specificationem modi considerandi rei ab intellectu, ut cum de ente
mobili consideret tam metaphysicus quam naturalis philosophus, si
1765 ignotum est nobis, qualiter diversimode considerat uterque, specificat
nobis et dat nobis intelligere ista reduplicatio 'inquantum', quia meta-
physicus considerat de ente mobili inquantum ens ita, quod conside-
ratio omnium rerum sub ratione entitatis ita praeciditur in metaphy-
sico, quod talis modus considerandi nulli alteri artifice potest convenire
1770 nisi sibi. Naturalis vero considerat de ente mobili inquantum mobile
ita, quod modus considerandi entia in eo, quod mobilia sunt, ita praeci-
ditur in naturali philosopho, quod non convenit alteri nisi sibi.

 Si ergo diceremus 'Deum inquantum Deus esse in hac scientia
subiectum', cum hic ista reduplicatio non possit dicere praecisam spe-
cificationem modi considerandi ipsius Dei a nostro intellectu ita, quod
1775 modus considerandi ipsius Dei inquantum Deus ita praecise conveniat
nostrae scientiae, quod nulli alteri scientiae convenire possit et quod
nulli quidquid potest considerari de Deo inquantum Deus, totum praeci-
se conveniat huic scientiae. Sed hoc est falsum quantum ad utrumque
1780 sensum. Nam falsum est quantum ad sensum negativum, ut quod nulli
scientiae competat consideratio Dei inquantum Deus praecise nisi isti,

1767 metaphysicus] *corr. ex mathematicus* 1769 in ... considerandi] talis modus
considerandi in metaphysico, quod, *ms*, *transponendum*.

quia convenit scientiae suae. Nam ipse cognoscit se esse Deum inquantum Deus. Similiter est falsum quantum ad sensum affirmativum, ut quod quidquid competit Deo et quidquid potest considerari de Deo inquantum Deus, totum praecise competat huic scientiae, quia talis consideratio praeciditur in scientia Dei et non convenit alicui scientiae creatae. Ex parte ergo istius reduplicationis communis 'inquantum' patet, quod Deus inquantum Deus non potest esse in nostra scientia subiectum.

Secunda ratio sic declaratur. Nam nomine deitatis importatur infinitas et incomprehensibilitas in primo et essentiali intellectu eius, quod patet per Damascenum I libro, capitulo 4, ubi dicit, quod "infinite est Deus et incomprehensibilis et hoc solum est incomprehensibile infinitas et incomprehensibilitas eius"¹⁴¹. Ex quo verbo habetur, quod hoc solum intelligimus nomine Dei: aliquid infinitum et incomprehensibile. Si ergo Deus inquantum Deus esset subiectum in nostra scientia, oporteret Deum intelligi a nobis modo incomprehensibili et modo infinito, quia omne illud, quod est de primo et essentiali intellectu alicuius, non potest intelligi non intellecto illo. Ut si rationale est de primo et essentiali intellectu hominis, non potest intelligi homo non intellecto rationali. Sic quia infinitas et incomprehensibilitas est de primo et essentiali intellectu istius nominis Dei, quia hoc solum intelligimus importari nomine Dei incomprehensibilitatem et infinitatem quandam, ut patet per Damascenum, ideo non potest intelligi Deus non intellecta eius infinitate et incomprehensibilitate. Sicut ergo quicumque cognosceret hominem inquantum homo, cognosceret eum inquantum rationalis, sic quicumque cognosceret Deum in eo quod Deus, cognosceret eum inquantum infinitus et inquantum incomprehensibilis, et per consequens, cognosceret eum modo infinito et incomprehensibili, quod est falsum, quia hoc modo solus Deus cognoscit se ipsum.

Formetur igitur talis ratio. Quandocumque aliquid est de primo et essentiali intellectu alicuius rei, si res illa intelligitur ab aliquo intellectu, oportet etiam illud intelligi, quod est de intellectu eius. Et si res illa intelligitur cum praecisione modi intelligendi, oportet etiam modum intelligendi illius, quod est de intellectu eius, praecidi. Sed

¹⁴¹ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, I, 4, 5: ed. BUYTAERT, 21, 40–41.

infinitas et incomprehensibilitas est de primo et essentiali intellectu ipsius Dei, ut probatum est. Ergo si nos intelligamus Deum, intelligimus infinitatem et incomprehensibilitatem eius. Et si cognoscimus Deum inquantum Deus, cognoscimus eius infinitatem et incomprehensibilitatem modo incomprehensibili et modo infinito. Sed hoc non competit alicui intellectui creato 114rbl per talem modum Deum cognoscere.

Tertia ratio sic ostenditur. Dicemus enim, quod una scientia non distinguitur ab alia ratione subiecti, in quo sunt, quia cum omnes scientiae sint in intellectu, tunc omnes scientiae essent una scientia; nec ratione obiecti, ad quod referuntur, quia cum obiectum idem considerent diversae scientiae, similiter multae scientiae essent una scientia. Accipitur ergo distinctio unius scientiae ab alia ex formali consideratione ipsius obiecti diversimode se offerentis intellectui, ut quia ens offert se intellectui nostro in eo quod ens et in eo quod mobile, et in eo quod quantum, ideo sunt tres scientiae distinctae de ipso ente, quia in ipso ente est, quod possit sic et sic considerari. Nam scientia sumit speciem ex obiecto eo modo, quo sciens fertur in ipsum obiectum. Si ergo scientia Dei distinguitur a scientia nostra, hoc non potest esse ratione obiecti considerati, quia idem est obiectum in scientia sua et in scientia nostra, cum sit ipse Deus, nec ex parte subiecti considerantis, quia sic non accipitur distinctio unius scientiae ab altera formaliter, sed materialiter solum. Oportet ergo, quod distinguatur scientia sua a scientia nostra ex formali consideratione ipsius obiecti diversimode offerentis se intellectui, ut quia ipse se offert nostro intellectui sub ratione finita et terminata, sibi autem met se offert sub ratione infinita et incomprehensibili, ideo scientia sua et scientia nostra sunt duae scientiae formaliter distinctae. Sicut ergo quia ignotum erat nobis, qualiter ens mobile diversimode erat subiectum in metaphysica et in philosophia naturali, specificabat nobis hoc ista reduplicatio 'inquantum', quia ens mobile inquantum ens est subiectum in metaphysica, sed ens mobile inquantum mobile est subiectum in naturali philosophia, sic si ignotum est nobis, qualiter diversimode Deus est subiectum in scientia sua et in scientia nostra, specificabit nobis

1833 nam] eo modo *add. ms, omittendum.*

1850 hoc ista reduplicatio 'inquantum', quia Deus inquantum Deus est
subiectum in scientia sua, sed Deus inquantum inspirator et revelator
cognitionis sui ipsius est subiectum in scientia nostra.

1855 Iste autem tres rationes non solum probant Deum inquantum
Deus subiectum in hac scientia esse non posse, verum etiam solvunt
tria dicta quorundam doctorum¹⁴², quibus nituntur ostendere Deum sub
ratione absoluta et sub ratione deitatis esse in hac scientia subiectum.
Dicunt enim primo, quod Deus potest dici infinitus tripliciter: primo
modo ut res ipsa, quae est Deus, dicatur infinita; secundo, ut dicatur
infinita sub ratione infinita; tertio, ut illud, in quo sunt ista duo tam-
quam in subiecto, dicatur infinitum. Nam licet Deus sit quid simplex,
potest tamen isto triplici modo dici infinitus: primo, ut habet rationem
obiecti infinita repraesentantis, secundo, ut habet rationem infinita
comprehendentis, tertio, ut sub ratione infinita dicatur infinitus et
modo infinito comprehendatur. Omnibus autem his tribus modis Deus
dicitur esse subiectum in scientia sua, sicut dicunt.

1860 Secundo volunt, quod Deus sit subiectum in scientia nostra ut
sibi est annexa ratio infinitatis, non tamen quod ipsa ratio infinitatis
sit obiecta scientiae creatae vel quod habeat rationem subiecti respectu
eius, secundum quam formetur et terminetur, sed solum res ipsa, quae
1870 est Deus, est subiectum, cui sic annectitur ratio infinitatis, ut sub alia
ratione contraria subiectum in hac scientia esse non possit.

Tertio dicunt¹⁴³, quod scientia ex parte obiecti, circa quod ver-
satur, recipit distinctionem et speciem formaliter, ex parte vero
subiecti, in quo recipitur, recipit intentionem et remissionem, ut si
1875 lucidum sit obiectum visus, tunc sol ratione suae luciditatis videbitur
ab aquila, homine et noctua eadem visione formaliter, quantum est ex
parte sui. Sed materialiter clariori modo videbitur ab aquila quam ab
homine et ab homine quam a noctua¹⁴⁴. Secundum maiorem et
minorem capacitatem recipientis illam claritatem. Sic, ut dicunt, Deus

¹⁴² Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibetum XII*, qu. 1, sol.: ed. DECORTE, 5, 34 – 6, 44.

¹⁴³ Cf. Henricus de Gandavo, *Quodlibetum XII*, qu. 1, ad arg.: ed. DECORTE, 7, 66 – 8, 87.

¹⁴⁴ De usu huius parabolae apud scholasticos cf. C. STEEL, *Der Adler und die Nachtule. Thomas und Albert über die Möglichkeit der Metaphysik (Lectio Albertina 4)*, Münster 2001.

1880 secundum se est obiectum scientiae suae, beatorum et viatorum, sed
quod a se ipso cognoscatur modo infinito, ab aliis autem modo termi-
nato et finito, hoc est ex parte cognoscentium. Finitum igitur et infi-
nitum non se tenent ex parte obiecti cognoscibilis formaliter, sed
magis ex parte subiectorum cognoscentium materialiter.

1885 Primum autem istorum dictum solvitur per primam rationem
superius adductam¹⁴⁵, quia cum ista reduplicatio 'inquantum' dicat
praeCISIONem modi considerandi, si Deus inquantum Deus esset
subiectum in nostra scientia, oporteret Deum sub omni modo suae
infininitatis et sub omni modo suae incomprehensibilitatis a nobis consi-
derari ita, quod nullo modo possit aliquid considerari de eo nec aliquis
modus infinitatis sibi posset competere, quin totum praecise conveni-
ret scientiae nostrae; sicut quia ens inquantum ens est subiectum in
metaphysica, ideo nulla est consideratio entis nec alicuius rei, ut est
ens, quae non praecise conveniat scientiae metaphysicali.

1895 Secundum vero dictum solvitur per secundam rationem, quia
esse infinitum non est aliquid annexum Deo, sed est de primo et essen-
tiali intellectu eius, nec potest intelligi Deus non intellecta infinitate
eius. Quod autem est annexum alicui, potest intelligi principale non
intellecto eo, quod sibi annectitur. Deus ergo non poterit cognosci a
nobis inquantum Deus nisi cognoscatur infinitus et sub ratione infinita.

1900 Tertium autem dictum solvitur per tertiam rationem. Nam dis-
tinctio unius scientiae ab alia non accipitur ex parte subiecti nec ex
parte obiecti, sed ex formali consideratione obiecti diversimode se
offerentis intellectui; et quia Deus offert se suo intellectui sub ratione
1905 infinita, nostro vero intellectui 114vbl sub ratione finita, ideo per hanc
rationem formalem distinguitur scientia sua et scientia nostra. Et si
dicatur hoc non esse ex parte obiecti, sed ex parte subiecti, magis
dicetur, quod sicut sciens per scientiam suam fertur in obiectum, sic
scientia ex illo obiecto distinctionem et speciem trahit. Obiectum ergo,
1910 quod repugnat scienti materialiter, ne in ipsum feratur sub aliqua
ratione, repugnat formaliter scientiae, ne ab illo obiecto sub illa ratione
speciem et distinctionem trahat. Et quia Deus sub ratione deitatis et

1887 praecisionem] *ex margine*, processionem *in textu* 1908 suam] *corr. ex sua*.

¹⁴⁵ Parum supra, initium 1 partis eiusdem qu. l. 1673 sqq.

infininitatis repugnat materialiter nostro intellectui et sub hac ratione feratur in ipsum, oportet, quod repugnet formaliter scientiae nostrae, ut sub ista ratione ab ipso trahat distinctionem et speciem.

<III>

Declarato igitur Deum inquantum Deus non esse subiectum in ista scientia volumus ostendere, quod Deus inquantum inspirator et revelator istius doctrinae in ipsa debet poni subiectum. Hoc autem possumus quantum ad praesens quattuor rationibus probare, quarum prima sumitur ex parte Dei hanc scientiam inspirantis, secunda ex parte hominis, cui inspiratur, tertia ex parte ipsius scientiae, quae inspiratur, et quarta ex parte condicionis, sub qua subiectum debet poni in scientia.

Prima ratio sic declaratur. Nam subiectum debet poni in scientia secundum modum illum, secundum quem est primo cognitum in illa scientia et secundum quem offert se intellectui cognoscentis, quia sic se habet subiectum ad scientiam, sicut obiectum ad potentiam. Obiectum autem potentiae est illud, in quod primo potentia fertur. Sed Deus est cognitus in hac doctrina primo secundum quod inspirator et revelator eius. Nam licet secundum Damascenum I libro "cognitio existendi Deum sit ab ipso omnibus naturaliter inserta"¹⁴⁶, in hac tamen cognitione supernaturali Deus non cognoscitur a nobis, nisi ut est praedictae cognitionis inspirator et revelator. Ergo sub ista condizione Deus in hac doctrina debet poni subiectum. Hanc autem rationem videtur tangere Damascenus I libro et capitulo, ubi ait, quod Deus "prius per legem et prophetas, deinde Iesum Christum, secundum quod possibile nobis est, sui ipsius cognitionem inspiravit et manifestavit"¹⁴⁷.

Secunda ratio sic patet. Nam sicut obiectum debet esse proportionatum potentiae, sic subiectum debet esse proportionatum scientiae, eo quod actus activorum semper debent recipi in subiecto proportionato et disposito. Sed Deus inquantum Deus est improporcionabilis nostro intellectui ad cognoscendum, quia hoc modo solum proportionabilis est suo intellectui, qui sicut est infinitus, ita ipse secundum

¹⁴⁶ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, I, 1, 2: ed. BUYTAERT, 12, 22–23.

¹⁴⁷ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, I, 1, 2: ed. BUYTAERT, 12, 24–27.

1950 quod Deus et sub ratione infinita potest se sibi ipsi repraesentare. Ergo
 in nostra scientia ipse Deus erit subiectum ut inspirator et revelator
 cognitionis 115ral sui ipsius, quia secundum hoc conformabit se et
 coaptabit se intellectui cuiuscumque creaturae secundum proportionem
 et capacitatem recipientium. Istam rationem similiter tangit Damasce-
 nus eodem libro et capitulo, ubi dicit, quod "est igitur Deus omnia
 sciens et quod confert unicuique providens, quod utile est nobis
 cognoscere, revelavit. Quod autem non poteramus ferre, siluit. Haec
 nos diligamus et in his maneamus et non transferamus terminos aeter-
 nos neque transgrediamur divinam traditionem"¹⁴⁸.

1955 Tertia ratio sic manifestatur. Nam cum tota ista scientia conti-
 neatur in principiis et in articulis fidei, oportet, quod sicut Deus est
 subiectum articulorum fidei et principiorum istius scientiae, sic sit
 subiectum in tota ista scientia. Sed Deus est subiectum articulorum et
 1960 principiorum istius doctrinae, ut est inspirator et revelator ipsorum,
 quia aliter praedicta principia non sunt magis cognita, nisi ut sunt a
 Deo inspirata. Ergo sub ista condicione Deus erit subiectum in tota
 doctrina ista. Hanc rationem satis innuit Augustinus II *De Trinitate*,
 capitulo 1, ubi ait, quod "duo proponuntur nobis ad inquirendam sub-
 stantiam Dei: Scriptura et creatura, ut per haec ipse quaeratur et dili-
 1965 gatur, qui illam inspiravit et istam creavit"¹⁴⁹.

Quarta ratio sic ostenditur. Nam sub illa ratione subiectum debet
 1970 poni in scientia, secundum quam considerantur omnia, quae dicuntur
 et ponuntur in scientia. Sed omnia, quae considerantur in hac doctrina,
 sive sint simpliciter credibilia, sive sint per humanam rationem inves-
 tigabilia, considerantur sub una ratione formali obiecti, ut inquantum
 sunt divinitus revelata et divinitus inspirata. Ergo sub hac condicione
 formali Deus in hac doctrina debet poni subiectum. Istam autem
 rationem videtur tangere Dionysius 1 *De divinis nominibus*, ubi dicit,
 1975 quod "lex quidem divina definitam veritatem de Deo dictorum nos
 asservare iubet non in persuasibilibus humanae scientiae verbis, sed in

1951 ubi] *corr. ex ibi* 1954 et in his maneamus et non transferamus] *iter.* 1975 dic-
 torum] *corr. ex doctorum.*

¹⁴⁸ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, I, 1, 2: ed. BUYTAERT, 13, 33–37.

¹⁴⁹ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, II, 1: CCL 50, 80, 15–19.

demonstratione veritatis theologorum a Spiritu Sancto motae et inspiratae”¹⁵⁰. Nam licet multa in hac doctrina contineantur, quae per humanam rationem sunt a philosophis investigata, non tamen assentimus eis nec confitemur ipsa, secundum quod sunt per homines inventa, sed secundum quod Spiritus Sanctus mentes scientiarum suarum de talibus inspiravit et secundum quod “Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines”¹⁵¹, ut dicitur *II Petri*, 1 capitulo.

Illam autem positionem¹⁵², quae ponit Deum ut redemptorem et glorificatorem in hac scientia esse subiectum, non reprobamus, tum quia illa positio non negat, quod sub alia condicione Deus non possit esse hic subiectum, sed solum negat, quod Deus inquantum Deus non deberet poni in praedicta scientia subiectum, in quo cum eis convenimus, tum quia illa est opinio doctorum ordinis nostri, tum quia ad ipsam reprobendam noster intellectus non attingit.

<IV>

Viso ergo, quod Deus inquantum inspirator et revelator est subiectum in ipsa, volumus ex hoc salvare omnia illa, quae dicuntur de hac doctrina. Dicimus autem tria de cognitione istius doctrinae: primo, quod est scientia, secundo, quod est scientia una, tertio, quod differt ab omnibus aliis. Ponendo ergo, quod Deus, <ut> est inspirator et revelator istius doctrinae, est subiectum in ipsa, salvamus primum, quia si ista doctrina est scientia, hoc est, quia notitia conclusionum, quae in ipsa concluduntur (quarum notitia scientia appellatur), reducit in notitiam principiorum, eo quod omnis notitia conclusionum radicaliter et virtualiter continetur in principiis. Sed principia istius scientiae non sunt nota, nisi ut sunt a Deo revelata. Ergo ponendo Deum ut revelatorem et inspiratorem istius scientiae esse subiectum in ipsa possumus salvare, quod haec doctrina non solum est scientia, sicut est scientia humana, sed etiam quod sit supra humanam scientiam, ut sicut inspi-

¹⁵⁰ Pseudo-Dionysius Areopagita, *De divinis nominibus*, I, 1, 6: *Dionysiaca*, Paris 1937, t. I, 5–6 (translatio Iohannis Saraceni).

¹⁵¹ *II Pet.* 1, 21.

¹⁵² Cf. Aegidius Romanus, *Super primo Sententiarum opus*, prolog., pars 1, qu. 3, fol. 3L; etiam *Quodlibet III*, qu. 2: *Utrum Deus sub speciali ratione sit subiectum in sacra Pagina*, p. 123–126, et *De subiecto theologiae*, in: C. LUNA, Una nuova questione di Egidio Romano «*De subiecto theologiae*», in: *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 38 (1991) 129–173.

rator eius, non est sciens, sed supersciens, sic haec doctrina non sit scientia, sed superscientia, et sicut lumen, cui haec doctrina innititur, est super lumen naturale, cui innititur scientia humana, sic haec scientia sit super illam.

Secundo salvamus, quod haec scientia sit una. Nam cum in hac doctrina determinetur de creatore et creatura, de credibilibus et scibilibus ac de speculabilibus et agibilibus, non possent omnia ista ad unam scientiam pertinere, nisi considerarentur sub una ratione formali obiecti. Ista autem ratio est illa, secundum quam dicimus Deum in hac scientia esse subiectum. Nam considerando Deum, ut est omnium praedictorum inspirator et revelator, est considerare omnia sub una ratione formali, ut inquantum sunt divinitus revelabilia, secundum quam considerationem salvatur istius scientiae unitas.

Tertio ex hoc possumus salvare, quod differat ab omnibus aliis. Dicemus enim, quod Deus inquantum Deus est subiectum in scientia sua, Deus vero inquantum ens potest dici subiectum in metaphysica, Deus autem inquantum inspirator et revelator cognitionis sui ipsius aenigmatae et obscurae est subiectum in scientia viatorum. Sed Deus inquantum inspirator et revelator praedictae scientiae clarae et apertae est subiectum in scientia comprehensorum et beatorum. Per hoc ergo distinguitur ab omnibus aliis scientiis.

Sicut igitur rationes superius factae ostensive probant Deum inquantum Deus non esse subiectum in ista scientia, sed ut inspirator et revelator eius, sic per haec tria dicta possunt formari tres rationes ducentes ad impossibile, quod ut inspirator et revelator istius doctrinae debet poni subiectum in ipsa, quia nisi hoc ponatur, sequetur, quod haec doctrina non sit scientia et quod non sit una, et quod non distinguatur ab aliis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Deus sub ratione absoluta debet poni esse subiectum in scientia sua, sed sub ratione respectiva debet poni subiectum in scientia nostra. Vel est dicendum, quod non semper condicio absoluta est nobilior respectiva, quia divina essentia sub ratione absoluta est productiva creaturarum, et sub ratione respectiva

2029 possunt] *corr. ex possent.*

est productiva personarum divinarum. Et constat, quod ista est nobilior
2040 illa.

AD SECUNDUM patet solutio, quia secundum alium modum conside-
randi nos cognoscimus Deum et secundum alium modum ipse cognos-
cit se ipsum, ideo sub alia ratione ipse est subiectum in scientia sua et
nostra.

2045 AD TERTIUM autem dicendum, quod Deus erit finis nostrae beatitudinis
ratione suae essentiae non quantum ad eius infinitatem, sed secundum
capacitatem recipientium et secundum quod unicuique suam gloriam
revelabit secundum proportionem recipientium ipsam.

<Quaestio 2>

2050 Secundo quaeritur, utrum haec scientia subalternetur
scientiae beatorum

ET VIDETUR quod non, quia scientia subalternans debet dicere causam
et *propter quid* eius, quod subalternata dicit *quia*. Sed beatorum scien-
tia non dicit causam et *propter quid* de ipso Deo vel de his, quae nos
2055 de Deo cognoscimus, cum ipse sit sibi ipsi causa, nec recipiat esse ab
alio. Ergo scientia nostra, quam habemus de Deo, non subalternetur
scientiae ipsorum.

<2.> Praeterea. Scientia subalternata accipit sua principia a scientia
subalternante. Sed haec scientia non accipit principia sua a scientia
2060 beatorum, sed immediate accipit ipsa a sapientia divina. Ergo haec
doctrina cognitioni beatorum non subalternatur.

<3.> Praeterea. Differentia est inter scientiam subalternantem et subal-
ternatam, ut dicitur I *Posteriorum*, quia scientia subalternans non
cognoscit ipsa particularia, sed tantum sistit in cognitione universa-
2065 lium¹⁵³, scientia autem subalternata talia in propria forma cognoscit.
Sed beati per eorum scientiam cognoscunt omnia particularia multo
melius, quam nos cognoscamus. Ergo videtur, quod nostra scientia
non subalternetur scientiae eorum.

2055 recipiat] *corr. ex recognoscat.*

¹⁵³ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 79a 5–6: AL IV, 1–4, 300, 22–24.

IN CONTRARIUM est, quia in hoc videtur differe scientia subalternata
 2070 <a> subalternante, ut principia, quae non sunt scita in scientia subal-
 ternata, sint evidenter cognita in scientia subalternante. Sed talis
 condicio reperitur in ista scientia respectu scientiae beatorum. Ergo
 videtur, <quod> haec doctrina subalternetur illi.

RESPONDEO. Dicendum, quod ad intellectum istius quaestionis sunt tria
 2075 per ordinem declaranda. Nam primo ostendetur positionem illorum,
 qui dicunt hanc scientiam non subalternari scientiae beatorum, sed
 solum scientiae divinae, esse irrationabilem et ex ignorantia naturae
 subalternationis procedere. Secundo distinguuntur modi subalternatio-
 nis. Tertio ex distinctione illa declarabitur, quod haec doctrina subal-
 2080 ternatur scientiae Dei, scientiae beatorum et aliquo modo scientiae
 humanitus 115vbl acquisitae.

<I>

Propter primum sciendum, quod aliqui doctores¹⁵⁴ dicunt hanc non
 subalternari scientiae beatorum, quia eorum scientia non dicit causam
 2085 et *propter quid* eius, quod nostra scientia dicit *quia*. Dicunt enim nos-
 tram scientiam non differre a cognitione ipsorum per dicere *propter*
quid et *quia*, sed solum per videre clare et aenigmatice, et per “ambu-
 lare per fidem et per speciem”¹⁵⁵. Volunt tamen, quod subalternetur
 scientiae divinae tam scientia nostra quam scientia beatorum, non
 2090 tamen aliquo illorum quattuor modorum subalternationis, quos Philo-
 sophus ponit I *Posteriorum*¹⁵⁶, sed modo quodam contrario illis. Nam
 unus modus subalternationis ibi traditus est, quando scientia conside-
 rans obiectum simpliciter subalternat sibi scientiam considerantem
 ipsum obiectum determinatum, sicut geometria, quae considerat
 2095 lineam simpliciter, subalternat sibi perspectivam considerantem lineam
 determinatam ad visum. Modus autem, quo divina scientia subalternat
 sibi scientiam beatorum et viatorum, est contrarius isti. Quia scientia
 divina considerat obiectum determinatum infinite comprehensum, ideo

¹⁵⁴ Cf. Henricus de Gandavo, *Summa quaestionum ordinariarum*, art. 7, qu. 5, corp. et ad 1: fol. 53B–54G.

¹⁵⁵ Cf. II Cor. 5, 7.

¹⁵⁶ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 78b 33sqq.: AL IV, 1–4, 300, 8sqq.

subalternat sibi scientiam nostram et beatorum considerantem ipsum
 2100 simpliciter comprehensum.

Sed ista positio quantum ad utrumque dictum irrationabilis
 apparet, tum quia nostra scientia non subalternatur scientiae beatorum
 ex eo, quod illa non dicit *propter quid* eius, quod nostra scientia scit
 2105 *quia*, <tum quia> ex ignorantia naturae subalternationis procedit, quia
 quod scientia subalternans dicat causam et *propter quid* alicuius rei
 eius, quod scientia subalternata de illa re dicit solum *quia*, hoc pro
 tanto est, quia illa res habet causam, unde potest demonstrari. Sed si
 illa res non haberet causam, per quam demonstraretur, sed ipsa esset
 causa omnium, tunc sufficeret illam rem solum per suam essentiam
 2110 cognoscere ad hoc, quod cognitio illa subalternaret sibi scientiam
 aliam, quae praedictam rem non per essentiam cognosceret, sed solum
 haberet eius cognitionem, quia esset sibi ab alio revelata. Et sic est in
 scientia nostra et beatorum, quia principia fidei in nostra scientia sunt
 solum credita, in eorum autem scientia sunt evidenter cognita. Sicut
 2115 ergo scientia, quae procedit ex principiis creditis et dictis sibi ab alio,
 subalternatur scientiae, quae procedit ex principiis simpliciter notis, ita
 haec doctrina subalternatur scientiae beatorum. Modus autem subal-
 ternationis per dicere *quia* et *propter quid* reperitur solum in scientiis
 humanis habentibus ortum ex sensibilibus, quorum sunt causae, per
 2120 quas possunt demonstrari.

Similiter secundum dictum, quod nostra scientia et beatorum
 subalternetur scientiae divinae ex eo, quod divina scientia considerat
 obiectum determinatum infinite comprehensum, nostra autem scientia
 considerat illud obiectum simpliciter, veritatem non habet, immo
 2125 magis est econtrario, quia, ut supra dicebatur¹⁵⁷, Deus considerat se
 ipsum simpliciter inquantum Deus, nos autem cognoscimus eum
 sub aliqua ratione contracta et determinata, ut inquantum est praedic-
 tae cognitionis inspirator et revelator. Sicut ergo perspectiva subalter-
 natur geometriae, quia geometria considerat lineam simpliciter inquan-
 2130 tum linea, perspectiva autem considerat lineam sub ratione contracta

2103 scit] *corr. ex sit.*

¹⁵⁷ Qu. praecedenti, corp., pars II, l. 1782-1783.

et determinata ut inquantum visualis, ita secundum praedictum modum scientia nostra et beatorum subalternatur scientiae Dei.

<II>

2135 Declarato igitur istorum positionem esse irrationalem distinguendi sunt nunc modi subalternationis. Possumus ergo quantum ad praesens quinque modos subalternationis distinguere nobis ad propositum deservientes. Quorum primus est, quando una scientia ordinatur ab alia, tunc scientia, quae ordinatur, subalternatur ei, a qua ordinatur. Et iste modus continet sub se modum illum subalternationis positum a
2140 Philosopho I *Metaphysicae*, ubi dicit, quod ideo metaphysica est principalis scientia scientiarum, omnes autem aliae sunt subservientes, quia considerat optimum in natura tota¹⁵⁸.

Secundus modus est, quando principia in una scientia sunt nota, in alia autem sunt solum credita: tunc scientia, in qua principia sunt
2145 solum credita>, subalternatur illi, in qua sunt principia per se nota et evidenter cognita. Et iste modus continet sub se illum modum subalternationis I *Posteriorum*, ubi dicit, quod scientia subalternans scit causam et *propter quid* eius, quod scientia subalternata scit solum quia¹⁵⁹.

2150 Tertius modus est, quando una scientia considerat subiectum simpliciter, alia vero considerat illud subiectum per modum contractum et per rationem specialem: tunc scientia, quae considerat subiectum illud secundum modum contractum, subalternatur illi, quae considerat illud subiectum simpliciter, sicut dicimus, quod perspectiva
2155 considerans lineam sub ratione speciali, ut visualis est, subalternatur geometriae, quae considerat lineam, ut linea est.

Quartus modus est, quando una scientia non secundum se tota, sed secundum aliquam sui partem praesupponit principia in alia scientia declarata: tunc talis scientia dicitur subalternari illi, a qua huius-
2160 modi principia praesupponit, sicut Philosophus ponit exemplum I *Pos-*

2144-2145 <tunc ... credita>] *suppl.*, cf. *explanationes primi et tertii modi subalternationis*. 2153 quae] *corr. ex qui*.

¹⁵⁸ Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 982b 5-7: AL XXV, 15, 115 - 16, 118.

¹⁵⁹ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 78b 33sqq.: AL IV, 1-4, 300, 8sqq.

teriorum, quod naturalis philosophia subalternatur perspectivae non simpliciter, sed quantum ad illam partem, quae est de iride¹⁶⁰; nam in multis quantum ad illa, quae spectant ad iridem vel ad arcum caelestem, naturalis dicit *quia*, de quibus dicit perspectivus causam et *propter quid*.

Quintus modus est, quando illa scientia, quae de aliquo subiecto determinat modo grosso et sensibili, subalternatur illi, quae de illo subiecto determinat modo intelligibili et subtili, sicut in eodem libro per Philosophum ponitur exemplum, quod navalis astrologia subalternatur astrologiae speculativae et mathematicae¹⁶¹. Nam de serenitate et tempestate temporis determinat 116rbl astrologia mathematica modo subtili et intelligibili, quia secundum situm et concursum astrorum, de quibus determinat astrologia navalis modo grosso et sensibili, quia solum secundum apparentias et signa quaedam sensibilia.

<III>

Distinctis ergo modis subalternationis possumus dicere, quod omnibus istis quinque modis scientia nostra et beatorum subalternatur divinae scientiae. Nostra vero scientia solum quattuor modis subalternatur scientiae beatorum, sed scientiae humanitus acquisitae nostra scientia divinitus inspirata subalternatur solum uno modo.

Primum autem sic patet. Nam scientia nostra et beatorum subalternatur divinae scientiae quantum ad primum. Nam si scientia divina natura est libera, omnis autem natura humana est multipliciter serva, ut Philosophus dicit I *Metaphysicae*¹⁶², oportet, quod sola divina sapientia sit libera, omnis autem creaturae cognitio sit ancilla et subserviens sibi.

Si vero principia scientiae, quam habemus de Deo, sibi ipsi sunt evidentissime cognita, a nobis autem sunt solum credita, quia ab ipso revelata, oportet nostram scientiam suae scientiae subalternari quantum ad modum secundum.

2170 serenitate] *corr. ex serenitatem* 2173 sensibili] *et add. ms, om.*

¹⁶⁰ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 79a 11–12: AL IV, 1–4, 300, 28–30.

¹⁶¹ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 78b 30: AL IV, 1–4, 300, 18.

¹⁶² Cf. Aristoteles, *Metaphysica*, I, 2, 982b 29–30: AL XXV, 3.2, 16, 134–135.

Si autem ipse per suam scientiam cognoscit se ipsum inquantum Deus et sub ratione absoluta, nos autem cognoscimus ipsum secundum modum contractum et secundum rationem specialem, subalternabitur nostra scientia suae scientiae quantum ad modum tertium.

2195 Si vero in nostra scientia, quam habemus de Deo, continentur aliqua per nostram rationem investigabilia, ut Deum esse actum purum et causam omnium entium et cetera talia, aliqua vero, quae nos praesupponimus esse evidenter cognita in scientia sua, ut Deum esse trinum et unum et alia huiusmodi, oportet saltem secundum istam partem nos-
2200 tram scientiam suae scientiae subalternari quantum ad modum quartum.

Sed si ipse uno verbo intelligibili, simplicissimo et sibi coaeterno se et omnia alia intelligit, nos autem per nostram scientiam cognoscimus modo sensibili et grosso, subalternabitur nostra scientia quantum ad modum quintum suae scientiae.

2205 Quattuor autem modis nostra scientia subalternatur scientiae beatorum. Nam cum ipsi sint in statu libertatis, nos autem in statu servitutis; amplius cum principia fidei sint eis evidenter cognita, a nobis autem sint solum credita et aenigmatice et obscure intellecta; ulterius cum secundum illam partem, secundum quam nos considera-
2210 mus in hac scientia aliqua simpliciter credibilia, quae in scientia beatorum sunt evidenter cognita, cum etiam illa, quae ipsi intelligunt modo subtili et intelligibili, nos modo grosso et sensibili cognoscamus, oportet secundum omnes istos quattuor modos nostram scientiam eorum scientiae subalternari. Verum quia secundum eundem modum
2215 contractionis [16va] et sub speciali ratione ipsi et nos Deum cognoscimus, ideo quantum ad istum modum nostra scientia ipsorum scientiae non subalternatur.

Sed scientiae humanitus acquisitae haec doctrina potest dici, quod subalternetur solum uno modo. Nam cum multa contineantur in
2220 ista scientia, de quibus scientiae humanitus acquisitae dicunt causam et *propter quid*, ista autem doctrina de praedictis dicat solum *quia*, ut quia sunt divinitus inspirata, poterit haec doctrina quantum ad istam partem scientiae humanitus inventae subalternari.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod sufficit principia, quae in scientia
2225 subalternata sunt solum credita, in scientia subalternante esse eviden-

ter cognita ad hoc, ut illa scientia subalternetur illi. Quod autem scientia subalternans dicat *propter quid* eius, quod scientia subalternata dicit *quia*, hoc est per accidens, ut inquantum talia reperiuntur in scientiis humanis, quae sunt de rebus, quantum per se sunt causae.

2230 AD SECUNDUM dicendum, quod licet principia istius scientiae sint immediate a Deo revelata, sunt tamen in scientia beatorum evidenter cognita. Et hoc sufficit <ad hoc>, quod ista scientia dicatur illi subalternari.

2235 AD TERTIUM dicendum, quod tam scientia beatorum quam nostra sequitur modum divinae sapientiae, cum utraque sit ab ipso Deo inspirata. Ideo sicut illa cognoscit particularia in propria forma, sic per hanc possunt praedicta singularia in propria forma cognosci.

<Quaestio 3>

2240 Tertio quaeritur, utrum haec doctrina subalternet sibi omnes scientias humanas

ET VIDETUR quod non, quia nulla scientia humana accipit principia ab ista scientia. Sed omnis scientia subalternata recipit principia a subalternante. Ergo nulla scientia humana subalternatur isti.

2245 <2.> Praeterea. De multis tractat ista scientia, de quibus dicit solum *quia*. Et de praedictis scientiae humanitatis inventae dicunt causam et *propter quid*. Ergo haec doctrina non subalternabit sibi scientias humanas, sed potius subalternabitur eis.

2250 IN CONTRARIUM est, quia tunc scientia est sub scientia, quando lumen est sub lumine. Sed lumen naturale, cui innituntur scientiae humanae, est sub lumine divino, cui innititur haec doctrina. Ergo videtur, quod scientiae humanae sint sub ista et subalternentur sibi.

2255 RESPONDEO. Dicendum, quod ad intellectum istius quaestionis primo videndum est, quae sunt illa, quae faciunt difficultatem in quaesito, secundo, illae difficultates solventur, tertio, ex hoc declarabitur, quod secundum aliquos modos scientiae humanae subalternentur isti.

2254 solventur] *corr. ex solvetur.*

<I>

Sunt autem tria, quae videntur facere difficultatem in proposito. Primum est, quia cum scientia subalternans descendat in subalternatam, si haec doctrina subalternaret sibi omnes scientias humanas, tunc esset descensus a genere in genus, cum ista scientia genere differat a scientiis humanis 116vbl acquisitis, quod est contra Philosophum I *Posteriorum* in illo capitulo¹⁶³. Non est igitur ex alio genere descendentem demonstrare.

Secundum est, quia cum scientia subalternata recipiat principia a subalternante, si haec doctrina subalternaret sibi scientias humanas, oporteret ipsam tradere principia omnibus scientiis praedictis, quod est falsum, quia nulla scientia humana ab ista recipit sua principia.

Tertium est, quia cum scientia subalternans sit universalior subalternatis et consideret solum universaliter illa, quae scientiae subalternatae cognoscunt particulariter in propria forma, <si haec doctrina subalternaret sibi scientias humanas, oporteret ipsam tradere cognitionem de entibus solum universalem et non posset ea cognoscere in propria forma>.

<II>

Istae autem difficultates sic solvuntur.

Nam dato quod ista scientia subalternet sibi scientias humanas, non tamen sequitur, quod sit descensus de genere in genus, quia cum consideret optimum in toto genere entium, habet assumere in obsequium suum omnes alias scientias multo fortius quam metaphysica, cum etiam ipsa metaphysica sit subserviens et ancillans respectu eius. Nec oportet, quod tradat principia aliis scientiis, quia haec doctrina est habita per revelationem, aliae vero sunt inventae in lumine naturali intellectus agentis, ideo non recipiunt scientiae humanae principia ab ista, sed magis ab ipsa metaphysica, quae tradit cognitionem talium secundum rationis modum.

Similiter non oportet hanc doctrinam tradere cognitionem de entibus solum universalem, quia cum sequatur modum divinae cogni-

2270-2273 <si ... forma>] suppl. iuxta textum solutionis huius argumenti.

¹⁶³ Cf. Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 78b 33sqq.: AL IV, 1-4, 300, 8sqq.

tionis, potest omnia in propria forma cognoscere multo melius quam scientiae humanitas acquisitae.

2290

<III>

Ex hoc ergo possumus dicere, quod secundum triplicem modum haec doctrina subalternat sibi scientias humanas.

2295

Primo, quia ista sola est divina, omnes autem scientiae sunt ancillae et subservientes sibi. Et si secundum istum modum scientiae humanae subalternarentur metaphysicae, multo fortius secundum praedictum modum scientiae humanae debent huic scientiae subalternari. Unde *Proverbiorum*, IX, scribitur, quod divina sapientia "misit ancillas suas", hoc est misit scientias humanas, "ut vocarent ad arcem et ad moenia civitatis"¹⁶⁴. Debent enim vocari scientiae philosophicae ad munitionem istius scientiae, quae dicitur civitas et castrorum acies ordinata, nam recipit munitionem et fortitudinem ista scientia non solum ex divina auctoritate, sed etiam ex his, quae philosophi ductu rationis dixerunt et ex humana veritate. Unde Damascenus IV libro, 9 capitulo, dicit, quod "si ab his philosophis, «qui foris sunt»,¹⁶⁵ fructificare aliquod utile poterimus, non eiectibile est. Sed purum aurum coacervantes, contaminatum autem refutantes assumamus sermones optimos. Deos autem derisibiles et fabulas alienas canibus proiciamus", et subdit, quod "plurimam enim ex ipsis adversus ipsos fortitudinem habere poterimus"¹⁶⁶. 117ra

2300

2310

Secundo, quia ista scientia considerat modo subtili, quia modo revelativo, illa, quae considerant scientiae humanae modo grosso, quia modo humano et sensibili. Propter quod si secundum istum modum navalis astrologia subalternatur astrologiae mathematicae, multo fortius secundum talem modum scientiae humanae debent huic subalternari. Nec est iste modus omnino aequivocus, sed est aliququaliter analogus, quia lumen naturale, cui innituntur scientiae humanae, est in

2315

2303 adversus ipsos] ad ipsos *add. ms, iter.*

¹⁶⁴ Prov. 9, 3.

¹⁶⁵ I Tim. 3, 7.

¹⁶⁶ Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, IV, 9, 2: ed. BUYTAERT, 337, 41–46.

aliquali analogia ad lumen divinum, cui innititur haec scientia. Ideo sicut istud lumen est sub illo, ita scientiae humanae debent esse sub ista.

2320 Tertio, quia haec doctrina est simplicior et formalior omnibus, cum sit in ipso Deo, qui est "actus purus, cui non admiscetur aliquid de potentia"¹⁶⁷. Omnes autem scientiae humanae sunt materiales et sensibiles respectu eius, quia aut sunt de sensibilibus, aut de his, quae sunt in sensibilibus, aut de his, quae habent sensibilia partem sui, ideo
2325 si secundum talem modum steriometria subalternatur geometriae, ut dicitur I *Posteriorum*¹⁶⁸, quae est sensibilis et materialis respectu eius, multo magis secundum praedictum modum scientiae humanae debent isti doctrinae subalternari.

2330 ARGUMENTA autem soluta sunt in corpore quaestionis.

¹⁶⁷ Cf. *Auctoritates Aristotelis*, 136 (255); Averroes, *In Metaphysicam*, X, com. 7: ed. Iunctina, t. VIII, fol. 257A-B.

¹⁶⁸ Aristoteles, *Analytica posteriora*, I, 13, 78b 30: AL IV, 1-4, 300, 15.